

Kónya Lajos

A FÁK JOGA

Regény

1.

(Zongor István)

A pult mögött állt, mint első találkozásunkkor, de most nem fordult meg, hogy néhány faragványt rögtön leemeljen számomra a polcról, ahogy szokta, mintegy dicsekedve az újdonságokkal, amiket bizonyára látni szeretnék. Csak állt, felém fordulva, két kezével fogta, szorította a pult belső szélét, kissé félrebillent fejével, olyasféleképpen, mint a *Folies-Bergère* bárjának nőalakja, Manet képén.

— Hogy van, kedves Ági? — kérdeztem, mint máskor.

— Örülök, hogy megjött, tanár úr — mondta.

Máskor így szokott évődni: „Mindig jól, ha látom a tanár urat.” Most szinte különös volt, hogy nem ezt mondta, s csak nézett rám elkomoruló arccal. A többiek tették a dolgukat, két vevő is volt a boltban.

— Nem tud valahol kiadó szobát? — hajolt hozzám hirtelen.

— Nem — válaszoltam gépiesen. S csak azután merült föl bennem egy kis balsejtelem-féle.

— Kinek kell? — kérdeztem.

— Nekem — felelte elpirulva, s ahogy arcába néztem, könnyet láttam csillogni a szeme sarkában.

— Miért? — kérdeztem sután.

— El akarok költözni a szüleimtől — mondta.

Megcsóváltam fejemet, mert akiben a legteljesebb harmóniát sejtettem, íme, összezavarodott körülötte a világ, s úgy látszik, ki akar menekülni belőle.

— De miért? — kérdeztem újra.

Akkor már hullottak a könnyei.

— Majd egyszer elmondom — szipogta.

Nem elégedhettem meg ennyivel. Megígértettem vele, hogy délután találkozunk és leülünk valahol.

Mit is tudtam én addig Ágiról? Szinte kizárólag a boltban találkoztunk, beszélgetéseink mindig kedélyes formák közt zajlottak le, aki hallott bennünket, meghökkenhetett bizalmas modorunkon, vagy azt hihette, hogy ugratjuk egymást. Kialakult köztünk egy kellemes társalgási stílus, ami a könnyed felelőtlenség leplei mögött őszinteséget rejtegetett. Ha azt mondtam Áginak: „Nagyon hiányzott nekem, nem láttam egy hete!” — Ági bizalmasan rámvillantotta szép szemét. Tudtam, nem veszi komolyan, amit mondok, de jól esik neki. S amikor én kérdeztem meg, hogy van, s ő a megszokott mondattal felelt: „Mindig jól, ha látom a tanár urat” — én is tréfának vettem, de a tréfa mögött némi igazságot is sejtettem. Tréfáinkba komoly kis vallomásokot takargattunk.

Ágit ebben a boltban ismertem meg, jó félévvel azelőtt. Nyomban feltűnt csinos arca és szíves készsége. A pult mögött állt, s amikor a polcról leszedegette a fafaragványokat, fel kellett ágaskodnom, hogy belássak a pult mögé, s alakját egész hosszában szemügyre vehessem. Mozdulatom az ösztönök mélyéről eredt, de végül is van-e abban kivetnivaló, ha a nőket férfiszemmel gusztáljuk végig. Ági különben a lányom lehetett volna, az én Jutkám négy évvel ha fiatalabb. Ez a felismerés még zavart, nehezen szokja meg az ember, hogy nagy lánya van. Ágival kapcsolatban is rögtön Jutka jutott az eszembe, s ez lehangolt egy kissé. Nem mintha valami tervem lett volna Ágival, mondom, akkor ismertem meg, kizárólag szemmel mértem föl, ha ez a szem férfiszem volt is. Nem vagyok annyira öreg, hogy az egészen fiatal nőket kedveljem,

egyelőre a harminc-negyven közöttieken akad meg leginkább a szemem, szeretem érett szépségüket, amelyen itt-ott a hervadás apró jelei mutatkoznak. Az Ági-korúakata túlságosan gyerekeknek érzem.

De Ági az első pillanattól fogva érdekelt. Égszínkék szemében annyi értelem csillogott, s a munkája iránti szenvedélyt is azonnal fölismertem benne, ahogy leszedte a faragványokat, rájuk fűjt s letette őket elém, kíváncsian keresve tekintetemet, mit szólok hozzájuk. Jó ízlése volt, s láthatóan szerette ezt a holmit. Az ember megszokja, hogy társai többnyire kötelességszerűen végzik dolgukat, ritkán csillan meg szemükben az öröm, egyáltalán nem mindennapi eset, hogy valaki igazán szeresse foglalkozása tárgyait. Ágiban buzgalmat és hozzáértést tapasztaltam, s ez annál inkább meglepett, mert ahogy elnéztem, egyre csinosabbnak találtam. Érthető lett volna, ha saját szépsége foglalja le minden gondolatát és cselekedetét. A szépség hódításra született, s rendszerint dolgot is ad birtokosainak.

Attól fogva többször bekukkantottam a boltba, mint azelőtt.

— Van-e valami érdekes? — kérdeztem.

A boltvezető a bogaras embereknek kijáró készséggel rakatta elém a tárgyakat. A személyzet csakhamar megszokta azt is, hogy engem Ági szolgáljon ki, gondolom, meglátszott rajtam ennek igénylése, s az is nyilvánvalóvá lett, hogy ez a lánynak sem esik neheze.

Valamikor a Népművészeti Intézet megbízásából néhány faragó juhászt patronáltam, azóta kísérem különös figyelemmel munkáikat. Öröndetesnek vélem, hogy külön vállalat foglalkozik termékeikkel, amely boltjainak hálózatával elárasztja az országot, de szánom is őket. E népművészeti és háziipari tárgyak még így, tetemes vállalati haszonnal és állami fényűzési adóval sem túlságosan drágák. Mit kapnak készítőik? Filléreket. Mégis csinálják, szükségük van e kis jövedelemre is, a pénz értéke különben erősen viszonylagos. Az üzlet természetesen alakítja e tárgyakat is, nem egy készítmény viseli magán a bélyeget, hogy eladásra készült. Mégis el lehet gyönyörködni ékítményeikben, amelyek jobbra hagyományosak, apáról-fiúra öröklöttek. E pásztorok és egyéb faragók figurális ábrázolásai pedig, minden primitívségük mellett is, gondolatébresztők. S nem egyszer akad olyasmi, ami megindító bájosságával több az egyszerű faragásnál, amelynek láttán a forrásnál érzi magát az ember, amiből minden művészet ered. Magam is minden anyagnál jobban szeretem a fát, tán érthető érdeklődésem.

S azt sem lehet csodálni, ha Ágit is megszerettem ezért a szenvedélyért.

Azt a nyarat Balatonbogláron töltöttem. Egy parti villa manzardszobájából néztem a vizet, ezt az idegnyugtató, megunhatatlan, szép tükröt, amelynek túlsó sarkában a Badacsony felborított teknője terpeszkedett méltóságosan, körülötte a változatos formájú tűzhányók lekopott csúcsaival. Megjártam Hangcsout, amit igazán jókedvében alkotott az isten, jártam a Föld nem egy szépséges pontján, de nem tudom, van-e szebb kép ennél, kivált alkonyat felé, amikor olvasztott ezüstként izzik a tó, s az ég, a levegő, a hegyek és a fák mind ugyanabból a tömör és mégis leheletszerű anyagból készültek. Csak függetlenülünk kell magunkat attól a tudattól, hogy hazánk földjén állunk, máris elragadtatva kiáltunk fel, mint a világ legszebb tájain.

Két hétig egyedül voltam a bérelt szobácskában, aztán lejött Róza is, Jutkával. Csak augusztus végén tértünk haza, barnán és látszólag kipihenten, kivasalt idegekkel. Olykor eszembe jutott Ágnes, jól esett gondolnom rá, de meg kell vallanom, nem sokat foglalkoztatott. Tudtam, minden rendben van körülötte.

Mit tudtam még róla?

Szüleit csak elbeszéléseiből ismertem. Apja újságíró, egy mezőgazdasági jellegű képes hetilapnál dolgozik. Valamikor asztalos volt, faluról felkerült munkás, aki nem vesztette el kapcsolatait a paraszti életformával sem. Amikor mindezt megtudtam, még inkább megértettem Ági buzgalmát a fafaragások körül.

Mi már szótlánul elmegyünk embereink felemelkedése mellett, szinte természetesnek találjuk, hogy egy asztalos leérettségizzék, elvégezze az egyetemet, aztán elhelyezkedjék valami korábban nem is álmodott munkakörben. Mérnök, vállalatvezető, jogász vagy újságíró lesz, aki legfeljebb vasárnapi pihenésül készít egy-egy könyvespolcot, kisasztalt, zsámolyt.

Különösnek tetszett, hogy Ági apja velem egykorú. Megjárta a frontot, s mindazt végiglelkese-dete-csalódta, amit magam is, a nagy korforduló napjai óta. Szinte kívántam a vele való

beszélgetést, de eleddig sosem került rá sor. Mit is szólna hozzá, ha lányával állítanék be hozzá egy szép napon?

Az anya egy fehérneműkészítő szövetkezetben dolgozik s körülbelül Rózával egyidős. Ági keveset emlegeti, s akkor sem az elragadtatás hangján.

Ágnes egyetlen leány, két éve érettségizett, tehát húsz éves — istenem, milyen öreg vagyok, mondja —, és úgy került ide a boltba, hogy nem vették fel a Képzőművészeti Főiskolára. Apja, összeköttetései révén, beszerezte ide. Megnyugodott ebben? Láthatóan igen. Magam is igyekeztem megnyugtatni. A szakkörben, ahová esténként járt, fejlesztheti rajzkészségét, s a felvételi vizsgát megkísérelheti még, mások is két-három próbálkozás után kerülnek be. S ha felveszik őket? Rajztanár biztosan lesz belőlük. Hogy művész lesz-e, azt nem csupán az iskola dönti el. Ági fiatal volt még, van ideje, előtte az élet, ahogy mondani szokták.

Dolgát látható kedvvel végezte, hiszen szép tárgyak között töltötte napjait, s az emberek, akik betértek ide, általában kellemes hatással voltak rá. Persze az élet nemcsak munkából áll, ezt magamról is tudhattam.

Néhányszor megfigyeltem, hogy amikor egy-egy fiatalember betér az üzletbe, Ági változatlan mosolya mögé bújva kissé szórakozottan felelget, s a félszeme ott jár a fiatalember körül. — Bocsánat — mondta egyszer, és egy magas, szőke, elég önteltnek látszó fiú elé sietett.

A fiú nem vásárolt, nem is érdekelték a népművészeti tárgyak, nekem úgy tetszett, csak Ági kedvéért tért be a boltba. Hogy kissé önteltnek látszott, ez lehet az én elfogultságom sugallata is. Kevéssel utóbb megint láttam az üzletben, nem is zavartam Ágit, a főnöknő mutatott néhány faragványt, aztán távoztam. Miután Ági felé biccentettem, s ő is visszamosolygott rám, néhány szó megütötte a fületem.

— Mi az a folklór? — kérdezte a fiú.

Ági felkacagott, nagyon tetszett neki, hogy a fiú nem tudja, mi a folklór. Láttam még, hogy komolyra igazított arccal magyaráz, aztán kifordultam az ajtón.

— Klassz srác, ugye? — kérdezte, amikor a következő találkozásunk alkalmával szóvátettem a magas, szőke lovagot, aki nem tudja, mi a folklór.

— Magát ez nem zavarja? — kérdeztem epésen.

— Megmagyaráztam neki — felelte —, most már tudja.

— Igen?

— Nem szakmája — védte. — Mérnökhallgató. Másodéves. A tanár úrnak nem tetszik?

— Az a fontos, hogy magának tessenek — feleltem. — Különben... irigykedem rá — fűztem hozzá a mi megszokott nyelvünkön.

— Magát szeretem a legjobban — mondta.

Jó volt, amikor így szólított, mint aki nem akarja éreztetni a köztünk lévő korkülönbséget. Most már hálás voltam neki, két tenyerem közé fogtam arcát és néztem, mint pirul el.

Soha nem találkoztunk még másutt, csak az üzletben. Vártam a délutánt. Eredetileg meg akartam várni őt a bolt előtt, de arra kért, hogy üljek le a Nefelejcs presszóban. Hatra biztosan ott lesz.

2.

(Ági)

Amikor kiléptem az utcára, szemerkélt az eső. Sebtiben kapkodtam össze magamat. Vállamon a kék orkán, kezemben apa kis utazótáskája, a beledobált ruhadarabokkal. Az ólmos ég, a nedvesen csillogó járda akár vigasztalanságom jelképe is lehetett volna. Abban a pillanatban belémszúrt az az érzés, ami annyiszor rámtört később is, ez a megbánásból, szomorúságból és önsajnálathoz összegyűrt bizonytalan fájdalom. Az eső ferde szálai között apa arca jelent meg, szeme tört fényében, szája keserű vonalaiban végtelen bánattal. Úgy láttam, mondani akar valamit. Anya zokogott, de apa csak nézett utánam ezzel a tekintettel, s ez kínosabb volt. Egy pillanatra meginogtam, s mindennél jobban kívántam, bár ne szántam volna el magamat erre a lépésre. De elsőpró nagy keserűség lobogott bennem, nem volt visszaút.

Tudtam, hová megyek, mégis bizonytalanává váltam, a legszívesebben világgá mentem volna. De avval a két százassal?

Pedig jobb lett volna a vakvilág, ahol senki sem ismer, mint Zsófi néni, aki most faggatni fog, s akinek mégiscsak el kell mondanom, miért állítok be hozzá éjnek évadján.

Zsófi néni, apám húga, tisztviselőnő volt a bíróságon. Nem egyszer mondtam már neki, tréfálkozva félig-meddig, hogy hozzá költözöm. Azt felelte mindig, hogy szívesen lát. De lehet, hogy ezt is tréfából mondta csak. Az öreglány ugyan meglehetősen magányos. S miután gyermeke sosem volt, mert rövid, kudarcba fúlt házassága óta magának él, s ha voltak is férfi-kapcsolatai, gyermeket olyan körülmények között nem akart a világra hozni — engem ajnározott, babusgatótt és kényeztetett kicsikorom óta. Nem ritka eset egy-egy ilyen nagynéni, akihez a gyermek is jobban ragaszkodik, mint szüleikhez, mert felelőtlenebbül szereti. El tudtam képzelni, hogy szívesen megosztaná velem otthonát, most mégis szorongva közeledtem hozzá, mit szól majd, hogy éppen most, ilyen ziláltan, beállítok hozzá összekapkodott holmimmal. Máshová mégsem mehetek, csak ő marad, bármennyire számlálgatom lehetőségeimet. Ki fogja találni, hogy valami zűr van nálunk. Besurrantam a kapun, fel a harmadik emeletre. A csengő úgy süvített, hogy megijedtem tőle. Mintha nem is az én ujjam szólaltatta volna meg, mintha engem rezzenített volna fel váratlanul. Legszívesebben elfutottam volna, de újra megnyomtam a csengőt, mert odabent senki sem mozdult. Háromszor kellett csengetnem, mire ajtócsapást és lépteket hallottam, már éppen elhatároztam, hogy utoljára csengetek egyet, aztán elmegyek Klárihoz erre az éjszakára. De jött Zsófi néni.

— Hát te? — ennyit kérdezett csak, kissé meghökkenően.

— Eljöttem, itt szeretnék aludni — mondtam.

Mintha veséig akarna látni szememet át, olyan fürkészve nézett.

— Összerúgtad a patkót apádékkal? — kérdezte.

Zokogva borultam rá. Könnyeim feloldották szigorúságát.

— No gyere csak — mondta —, majd kitalálunk valamit.

Este volt, nem is éppen kora este. Tojást sütött, sercegett a zsír főzőfülkéjében, a zajok összezavarodtak bennem. Már hozta is a vacsorát. Hidegen méregetett, amíg ettem. Ha olykor-olykor ránéztem, mert többnyire önkéntelenül is kerültem tekintetét, szemérről a megszokott ítéletet véltem leolvasni: „Ezek a mai fiatalok!” Inkább belemerültem hát villámra tűzött falatjaimba, pedig nem ettem valami jó étvággal, mert csak a magam dolga emésztett. Éppen nem összpontosítottam figyelmemet az evésre, ahogy pedig egészségtantanárom intése szerint kellett volna, s ahogy általában szokásom is volt.

— No most beszélj! — mondta Zsófi néném, amikor a pohár víz után megtöröltem a számat.

Istenem, mit beszéljek, gondoltam keserűen, mert nem szeretem az efféle gyónásokat, amelyeket úgyis prédikáció követ, s „Majd beszélék apáddal és szépen visszamégy”. Mintha az olyan egyszerű lenne! Megromlott köztünk minden, s ha belegondolok, nem is tudom, hol romlott meg. Ha neheztelek szüleimre, éppen túlzott gondoskodásuk miatt. Nem tudják megérteni, hogy felnőttem és a magam lábán szeretnék járni.

Három évvel azelőtt még aligha volt panaszra oka anyámnak. Otthonülő jó kislány voltam, a tanulásnak éltem, szabadidőmben — ha volt egyáltalán szabadidőm — olvastam, rajzoltam. Vasárnap anya ágyamha hozta a kakaót, megsimogatott, megcsókolt, egy szóval sem mondta, hogy fel kellene már kelnem, hadd pihenjen „szegény túlterhelt gyerek”. „Úgy anyám, kecsgetsd ölbeli ebedet” — mondta ilyenkor apa, aki időnként célzásokat tett, különösen a nyári szünetben, a reggelek páratlan szépségéről, az elmulasztott napfelkeltékről. „Milyen jól lehet ilyenkor dolgozni!” — mondta áhítattal. Anya többnyire hallgatott, s ha szólt, sem mondott egyebet: „Hadd pihenjen szegény!” Hiszen ő is elaludt volna kilenc-tíz óráig. Apa morgott ugyan, de ezt sem kellett túlságosan komolyan venni, mert különben nem volt teljesíthető kívánság, ami elől elzárkózott volna. S ha anya nem volt kéznél, maga is elkészítette a reggelit, ágyamba hozta, cinkosul rámvillantván szemét.

— Neki jobb dolga legyen! — ez volt a jelszó, kimondva és kimondatlanul, így, pusztán, vagy kellő indokolással, de végül is ezzel vigasztalták magukat, ezzel zárták le tulajdon háborgásaikat is. Hogy szerettem, amikor a gyermekkorukról meséltek! Itt aztán voltak éhezések, kapálások, napszámba járások, korai felkelések! Csak a záradéku odaszerkesztett rosszállás ne rontotta

volna meg ezeket az elbeszéléseket: „Lásd, így éltünk mi, mégsem tudod megbecsülni, hogy neked megvan mindened!”

Ma már tisztábban látom igazságaikat, de azt is tudom, hogy minden jószándékuk méreggel volt tele.

— Neki ne kelljen éheznie, neki jobb sora legyen! — ez állt folyton az egyik oldalon, míg a másikon az unos-untalan ismételt mondat, bele lehetett őrülni: „Bezzeg a mi időkben!”

Nem tudom, minek vagdosták a fejemhez, mint valami vádat, hogy nekem jobb dolgom van, mint nekik volt, holott ez volt legfőbb törekvésük, és ők lettek volna a legboldogtalanabbak, ha nem tudták teljesíteni ennek a jobb életnek a feltételeit.

— Neki jobb dolga legyen! — Ennek köszönhetem azt is, hogy egyetlen gyerek vagyok. Bár lett volna testvérem! Mennyire kívántam, hogy legyen! Attól féltek, hogy kettőnek, ne adj’ isten háromnak már nem tudják biztosítani azt a „jobbát”?

Nagyon rossz volt egyedül.

S otthon egyre inkább egyedül maradtam.

„Húsz éves vagyok” — gondoltam. Anya ebben a korban már férjes asszony volt. Miért tart engem gyereknek? Nekem nem lehet egyetlen fiúismerősöm sem? Én ne is gondoljak szerelemre, szórakozásra? Mennyivel könnyebb lehetett Klárinak! Pedig ő is egyetlen gyerek volt. Náluk nem csaptak nagy zajt a „csavargások” és „kimaradások” miatt.

Klári kollégánóm volt, az üzletben ismertem meg, amikor odakerültem. Barátnőmnek is mondhattam volna, de a szó igazi értelmében mégsem nevezhetem annak, annyira más volt, mint én. Sorsunk és érdekeink azonossága mégis együvé vert bennünket, munkaidőnkön túl is.

Őt főként azért irigyelhettem, mert apjával afféle tréfálkozó viszonyban volt, panyja pedig, nos, az anyja néha szidta őt, de ezt maga sem, Klári sem vette komolyan, ez távolról sem volt a nálunk szokásos, elevenbe vágó, szenvedélyes és tragikus színezetű hang, könnyen leszerelhetette. Ha Klárinak arra hivatkozott az anyja, hogy „mi tartunk el” — elnevette magát és fölényesen odavetette: — Azt a kis kaját hányod föl? — Ezzel az ügy el volt intézve. Anyja dohogott egy kicsit, aztán beletörődött mindenbe. S ha másképp nem ment, Klári kegyes hazugsággal segített magán. Az üzletben kellett maradni, iskolában voltunk Ágival, szeminárium volt, el kellett mennem áruért a központba — mindig kitalált valamit. De engem nem vitt rá a lelkiismeret efféle hazugságokra. Pedig talán jobb lett volna, az őszinteség csak kellemetlenségeket okozott eddig életemben.

Milyen jó lett volna például valami szép, kerek mesével előállnom, amikor Almádiba készülődtünk, mennyi kellemetlenségtől kíméltem volna meg magamat!

Voltaképpen ezzel az almádi kirándulással kezdődött az én akkori válságos helyzetem. Május elseje kettős ünnep volt. A gyerekek kitalálták, menjünk el Kláriék nyaralójába, Almádiba. Csuda klassz lesz, kivált, ha szép időt is kapunk hozzá. Csónak is van, fekhely is elegendő, csak takarókat kell vinnünk. Klárral jönne Péter, aztán Klári unokatestvére, egy Víg Bandi nevű fiú a menyasszonyával, jöhetne velem Bálint, vagy akár Kék Sanyit is hívhatnám a gitárjával, biztosan nem volna ellene, vélte Klári. Miért ne tölthetnők ott ezt a két napot? Igazán nagyszerű lenne! De otthon féltem előhozakodni vele, tudtam, anya nem fog elengedni, kivált ha megtudja, hogy fiúk is lesznek.

Jó volna ilyenkor hazudni valami hihetőt. De képtelen voltam, menten észrevennék rajtam. Végigjátszódott bennem az egész meddő, értelmetlen vita. „Amíg nálunk laksz, nem teheted azt, amit akarsz, engedelmességgel tartozol!” — hallottam anya hangját.

Vagy egyszerűen menjek el minden bejelentés és indokolás nélkül? Napokon át főtt a fejem, végül mégis előálltam otthon a kirándulással.

— Az ilyen tervet pedig verd ki a fejedből! — mondta anya egyből, amint ezt várni lehetett.

De mi úgy belelovaltuk már magunkat Klárral, és annyira untam a felesleges és mind terhesebbé váló gyámkodást, hogy elhatároztam, mindenképpen elmegyek, lesz, ami lesz. A szükséges holmit lassanként behordtam a boltba. Szombaton úgyszólván korábban zárunk, majd onnan indulunk a pályaudvarra, nagyszerű lesz! — lelkendeztem magamban, elfojtva az aggodalmak és félelmek hangját. Lázadó voltam, aki végre azt teszi, amit akar. Egyszer hozzá kell szoktatnom őket végre!

Mégsem tudtam megtenni, hogy minden bejelentés nélkül útnak induljak, mert eszembe jutott, hogy képesek a rendőrséggel kerestetni. Írtam egy levelet szüleimnek, amit reggel az íróasztalon hagytam. Apa már nem volt otthon, anya is munkába készült, két óra előtt aligha fogják olvasni, s én akkor már úton leszek!

S elmentem.

Két remek napom lett volna, ha nem izgulom végig. Nem mondom, hogy mindig ezen járt az eszem, mert sikerült egy-egy félórára is kikapcsolnom az emlékező berendezést. Éppen eleget mókáztak és meséltek a gyerekek, hogy bele tudjak feledkezni, de ha eszembe jutott anyám, mégis olyan rossz érzések vettek erőt rajtam, hogy már-már megbántam az egészet, nem érte meg, hogy ennyi izgalmat álljak ki, maradtam volna otthon inkább. Aztán megint legyűrtem magamban ezt a hülye érzékenykedést és a dac kerekedett felül bennem, a lázadás szelleme, amely elhozott a kirándulásra. „Hát én már sehohol sem érezhetem jól magamat?” — kérdeztem és haragudtam magamra örökös aggályaimért.

Amitől tartottam, bekövetkezett.

— Menj oda, ahol eddig voltál! — kiáltott rám felindultan anya, amikor beléptem az ajtón. Apa csak nézett rám végtelen keserűséggel, amikor besurrantam szobámba. Nem, itt nem maradhatok tovább, gondoltam, és sebtiben összekapkodtam, amit tudtam, elmentem hazulról.

Anya már zokogott, de apa csak nézett utánam szomorú tekintetével.

Odakint esett az eső.

Becsöngettem Zsófi nénihez.

3.

(Zongor István)

Köríthetnék ideológiai magyarázatot tanárkodásomhoz. Elmondhatnám mindama közhelyeket, amelyeket oly gyakran hallunk manapság a művészet és az élet kapcsolatairól. Cser András barátomat és kollégámat, aki tanári munkája mellett novellákat és regényeket ír, s ekkor jelent meg harmadik könyve, éppen egy vidéki városban élő festő róttta meg, amiért oly ritkán fordul meg náluk. — Ti ott Pesten mind begubóztok, nem vagytok kíváncsiak az életre! — mondta, egészen felháborodottan. Mintha az élet, ez a misztifikált, nagybetűvel írt Élet, csupán csak itt vagy amott léteznék, mintha a művész valahogy természeténél fogva kívül élne rajta, és szervezeten kellene gondoskodnia valakinek arról, hogy közel kerüljön hozzá. Sajtónkból és hivatalos közgondolkodásunkból legalábbis ez derül ki. Holott mindenütt az „élet” vesz körül bennünket, s a fővárosban sem kevésbé — sőt! Kérdezzék csak meg a Pestre vágó s özönlő vidékieket, miért akarnak mindenáron a nagyvárosba kerülni. Különben a művész alkatánál fogva is érzékenyebben és sűrítettebben éli az életet.

Nem, engem nem ilyen meggondolások hajtottak, csaknem egy évtizedes szünet után, a tanári pályára. Szükségem volt erre a bizonyos, bármily kevés, havi jövedelemre, hogy fedezve legyenek a háztartás rendszeresen megjelenő költségei, lakbér, villany, gáz, telefon, és valami nagyon szerény létminimum is.

Mert volt idő, amikor úgy látszott, megélünk a művészetből is. De a kritika és a művészeti közgondolkodás, amely ezidőtájt realizmusom erejét dicsérte, s elismeréssel, kitüntetéssel is adózott munkásságomnak, s ha valamiért elégedetlen és türelmetlen volt irántam, akkor éppen ebbe az akkor kizárólag „szocialista realizmusnak” vélt felfogásba hajszolt volna méginkább — ez a kritika most éppen azért ostoroz, hogy hallgattam rá — ha ugyan valóban hallgattam és nem legjobb meggyőződésem szerint haladtam a magam választotta úton — s még arról sem hajlandó tudomást venni, hogy rég túlléptem akkori műveimen. Aki ürügyet keres, talál. S itt valóban csak ürügyről van szó.

Nem tudom, a más iskolafajta volt-e az oka, vagy az időközben megváltozott viszonyok, de sokszor emlegettem tíz év előtti tanári munkámat, bizonyos, hogy több örömöm telt benne. Tapasztalataim szerint különösen a fegyelmi viszonyok voltak jobbak. Amikor, tíz év után, visszatértem a tanári pályára, elég nehezen szoktam meg. Mindössze az az előnyöm volt, hogy gimnáziumhoz kaptam beosztást. De működésem a tantervi változások következtében jóformán

műszaki és ipari rajz tanítására — és a képzőművészeti szakkör vezetésére korlátozódott. Kárpótlásul kaptam némi órakedvezményt.

Mondom, mindegyre elsősorban anyagi megfontolások késztettek. Róza nem volt állásban, Jutka taníttatása, felnevelése és a háztartás a bizonytalan és egyenetlen művészi jövedelem mellett nem volt könnyű. Arra nem építhettem, hogy majd eladósodom az Alapnál, amint azt sokan oly könnyedén megteszik. Megrendelést ritkán kaptam, azok is nagyrészt jelentéktelenek voltak, nem sok pénzt hoztak a konyhára. A Képcsarnok főleg faszobrokat vett át tőlem, nem nagyon gyakran, megszokták, hogy az elmúlt években — megrendelés és anyag híján — főként fával dolgozom. Mi tagadás, meg is szerettem a fát. Micsoda bősége a változatoknak, keménység, faraghatóság, szín tekintetében, milyen gazdagság az erezetek pompás rajzolataiban, ahogy egy-egy figurám domborulatait kihangsúlyozzák, komponálni sem lehetne szebbet! Talán éppen ezért szerettem, sokakkal ellentétben, a körtefánál jobban a tölgyet, kőrist vagy diót. Ehhez semmiféle pácolás nem kellett, egy vékony, fényesre dörgölt viaszréteg teljes pompájában bontakoztatta ki az anyag nemes színét és az évgyűrűk pazar vonalait.

Az iskolában sem volt éppen rossz sorom, kivált az első években. A műszaki jellegű rajz tanítása ugyan kevesebb örömet jelentett a hajdani szabadkézi rajznál, de a művészettörténet, és kivált a szakkör, majdnem kárpótolt. A válogatott, átlagon felüli képességekkel rendelkező tanulóknak kedvem telt, s még az is előfordult, hogy egy-egy diák megpróbálkozott a fafaragással, az évvégi kiállítások nem egy érdekes darabot tarthattak számon.

A tanári szobában, szabadabb óráimban, akadt, akivel művészetről, irodalomról, filmekről, háborús emlékekről, nevelési problémákról és az élet különféle dolgairól el lehetett beszélgetni, bár a testület nagyrésze többnyire örökös rohanásban, ideges kapkodásban élt, hogy szabad óráit is kihasználja elég szűkös keresetének pótlására, vagy önmaga gyöttrésére dolgozatfüzetek barikádjai mögé vonult.

Az iskola néhány éve tért át a koedukációra, a mind nagyobb számban megjelenő lányok új s új problémákat hoztak a vén falak közé. A testületben is megsaporodtak a nők. Buzgó nevelők, örökké fáradt családanyák, harsány és hallgatag, éveikbe belekeseredett és ifjúságuk minden kedvességével pompázó, mosolygó asszonyok és leányok ültek, jártak-keltek, főzték a kávé és mesélték „gyermekük” hőstetteit lyukasóráikban.

— Milyen nagyra nőttek ezek a mai gyerekek! — mondta Dénesné, kitekintvén az ablakon, ahol a két hársfasor szegélyezte széles úton, mint gáttalan, partjaszakadt folyó, ömlött a monstrumiskola gyerekhada.

— Nem bizonyos, hogy életképességük is nagyobb az előző nemzedékekénél — mondta Kormos, zömök, őszhajú férfi, matematika szakos. — A háborúban tapasztalhattuk, hogy az alacsony vagy középtermetű emberek életrevalóbbak és fáradhatatlanabbak voltak a magastermetűeknél. Különbösen sem normális jelenség ily rövid idő alatt ekkora változás. Nem lehetetlen, hogy hormonzavar, sugárfertőzés, stroncium kilencven, mindössze ez az ok — tette hozzá legyintve —, hiszen a sok kísérleti robbantás hatása még felderítetlen. Bár a jómódra fogják ezt a megnőtt testmagasságot. Ez sem igaz. Régen az úrigyerekek sem nőttek ilyen nagyra.

— Idegesek — mondta Baksa, a műhelygyakorlatok tanára. — A két háború nekünk rossz emlék, egészségünkben is nyomot hagyott. Őket, akik nem emlékeznek ugyan rá, mert azután születtek, a háború öröklött érzékenységgel verte meg.

— Tavaly — mondta Sándorné — egy tizenhétéves lány a szomszédunkban öngyilkos lett, mert egy kicsit később tért haza este a kertészetből, ahol dolgozott, s az anyja nem hitte el neki, hogy onnan jön, megszidta. Bement a fürdőszobába s valami növénymérget vett be. Amikor már rosszul érezte magát, megbánta, zokogva kérte anyja bocsánatát, és kétségbeesetten hajtogatta, hogy nem akar meghalni. Mire a mentők kiértek, vége volt.

— Rettenetes! — mondta Dánielné.

— Képzem, hogy kétségbeesett az anyja — szólt Martonné. — Amíg csak él, önmagát okolja lánya haláláért.

— Sem a nagyság — szólt közbe szórakozottan, minden megrendülés nélkül Ormai, a biológus —, sem a szépség, nem feltétlenül ismérve az életképességnek, hogy úgy mondjam, a nemes-ségnek. Nézzék meg a nemesített, úgynevezett kerti cikláment, mennyi változat színben, s

milyen nagyra nő! De illata, ami a szerintem színben is szebb erdei ciklámennél oly utólérhetetlenül finom, teljesen elveszett.

— Figyeljétek — mondja Sirató —, Zabola most ment be a mosdóba, máris zubog a vízöblítő.

A múltkor megkérdeztem, miért azzal kezdi. „Öregem, olyan vékony a fal, s az az egy ajtó, minden kihallatszik ide, ha csönd van. Jobban szeretek *hangrejtve* cselekedni”.

A nevetésbe a csengő éktelen hangja hasított bele. Nem kellene az iskolai csengők és ébresztőórák hangját kellemesebbé tenni?

— Kartársak — süvítette Hallerné —, nem a fülünk csengett!

Már a könyökén jött ki az embernek ez a mindennapos szellemesség, ami mellesleg stréberséget is takart. Mindenki sietett, alig maradtak néhányan a tanáriban. Egy gyerek csengetett be, Kormos nyitott ajtót, a második B-ben nincs tanár. Ormai vállalkozott a helyettesítésére, senki sem tudta, merre lehet Soltészné.

Ács Paula a telefonkészüléknél ült, ideges ujjal tárcsázott. A fiatakorúak bíróságát hívta. Nem tudott beszélni senkivel, letette a kagylót, kétségbeesetten meredt maga elé.

— Képzeld — mondta, felpillantva magábaroskadt helyzetéből — Láng Csabát nem akarják elengedni!

— Hol van? — kérdeztem. — S ki az a Láng Csaba?

— Ja magának még nem mondtam? Nem ismeri Láng Csabát?

— Nem tanítok abban az osztályban.

— Persze, maga nem tanít az én osztályomban. Képzeld, van egy fiú, a belügyben dolgozik az apja. Kiderült, hogy a fiú lóversenyez.

— Harmadikos?

— Harmadikos. Harmadik G. De egészen komolyan, szenvedélyesen csinálja. A múltkor az apa észrevette, hogy pénze is, pisztolya is hiányzik. Telefonált az illetékes rendőrkapitányságra, mert a fiú nem jött haza. Egy lokálban kapták el. Bevallotta, hogy régóta lóversenyez. Mi indította erre? Sok pénzt akart szerezni, hirtelen, munka nélkül. Hogy elköltözhessen az apai házból és élhesse a maga életét. Sokat veszített, s már nem tudott okosabbat kitalálni, apjától csent pénzt, azzal az elképzeléssel, hogy ha nyer, visszateszi, ha veszít, főbelövi magát az apja pisztolyával. Tömény szeszt ivott, erőt akart meríteni. Pedig olyan rendes gyerek volt! És képzeld, nem akarják elengedni a bíróságról, mert a fiú kijelentette, nagyon határozottan, hogy nem akar hazamenni. Olyan rendes gyerek! A bíróságon is beszélgettek vele, azt mondták ők is, nagyon rendes gyerekek látszik. Csak éppen hallani sem akar arról, hogy hazatérjen, nem bírja az apját, a lábát sem teszi be oda többé, inkább meghal.

— Anyja nincsen? — kérdeztem.

— Elváltak. Disszidált ötvenhatban. Apja másodszor nősült, a fiú nagy volt már ahhoz, hogy az új asszonyt el tudta volna fogadni anyának. Valószínűleg nem is tud a gyerek nyelvén. De hogy az apját ennyire gyűlölje!

— Miért gyűlöli?

— Nem tudom. Látja, mivel kell foglalkoznia egy osztályfőnöknek! Örüljön, hogy nem osztályfőnök!

S újra leült a készülék mellé, tárcsázni kezdett.

Nekem Ági jutott eszembe, aki elrohant hazulról egy esős őszi esten, és kiadó szobát keres.

Mi van ezekkel a fiatalokkal, hogy nem tudják átlépni a szakadékot, amely az előző nemzedéktől elválasztja őket?

És vajon ők, egyedül ők a hibásak ebben?

Ha, okkal vagy ok nélkül, az új nemzedéket hibáztatjuk, a „mai fiatalokat”, magunk fölött mondunk ítéletet. Mert bennünk kezdődött a baj, amit felhányunk nekik. Valahol mi fáradtunk el, mi engedünk el magunkat és gyermekeinket, a folytonosságon, ami évezredek óta összeköti az egymást követő nemzedékeket, mi ütöttünk rést. Apáink-anyáink még egyszerűen és szigorúan éltek, nem szánták erejüket-egészségüket, hogy utódokat hozzanak a világra és gondoskodjanak is róluk lehetőségeik szerint. Mi vette el a mi kedvünket? A két háború? Valahogy felbomlott minden, ami eddig egészben volt. A mai anyák többnyire arra nevelik lányaikat, hogy önzők és magtalanok legyenek, vagy ha éppen utódokat szándékoznak létrehozni, legfeljebb

egyed, nagyon kivételes eset, ha a másodikért nem korholják, nem mondják szemérmetlennek vagy ostobának őket. S mit tanul a mai fiú apjától? A legtöbb esetben valami hallatlan és számára indokolatlan megalkuvást, alakoskodást, törtetést, önzést, anyagiasságot. Jó, nem mindenki ilyen. Az általánosítással itt is, mint mindenütt, súlyosan vétünk az igazság ellen. De, sajnos, az említett jelenségek vésszesen terjednek. Igaz, hogy a környezet formálja az embert, s nemcsak a természeti, sokkal inkább a társadalmi, hiszen civilizált emberek vagyunk! S ha így eltorzul emberi jellem és természet, nem kell-e megvizsgálnunk társadalmi életünket is? Azonban ez sem ment föl bennünket, valahol alapvetően ott fészkel a baj, önmagunkban is. Valljuk be, cinikusak lettünk! Amit gyermekeinkre fogunk, abban vagyunk vétkesek magunk is. Csak mi még nem ismerjük el önmagunk előtt sem. Ők őszintébbek. Az ifjúságnak különben mindenkor sajátja egyfajta naiv, érintetlen erkölcsi érzék, tisztaságra, őszinteségre, igazságra való törekvés. A fiatalokat még nem törte be az élet. De mi már jóelőre igyekezünk kiábrándítani őket, tőlünk kapják első leckéiket a hazugságra, képmutatásra. Igaz, a dolognak ez csupán az egyik oldala, mert hiszen ugyanúgy ott van e nemzedék hallatlan szenvedése, erőfeszítése, s legjava képviselőinek áldozatos harca is az emberi felszabadulásért, a nemes erkölcsiségért, egy új és igazabb társadalomért. Arra kellett rádöbbenünk, hogy a világ megválthatatlan? Mert mind több a megfáradt ember, aki képtelen az erkölcsi törvények továbbörökítésére, aki odacsapja a gyeplőt. Soha ekkora szabadosság! Mintha mindaz, ami eddig jó volt, egycsapásra érvénytelenné vált volna, mintha mindent előlről kellene kezdeni! Holott újat is csak a meglévő ismeretében, az eddigi eredmények felhasználásával lehet létrehozni. Nincs merőben új a nap alatt! Sem divatban, sem erkölcsben. Az emberiségnek legalább akkora erejét jelenti az állandóság, mint a folytonos újításra való hajlam. És csak ott szabadna szétrombolni valamit, ahol azonnal újjal lehet pótolni. De ez az új, a legtöbb esetben, egyelőre nagyon szegényes.

A régiek bizony nagyon szigorúak voltak. Törvényben, erkölcsben, nevelésben, ítékezésben. Hosszú-hosszú folyamat az emberi felszabadulás, nagyon messze vagyunk még attól, hogy teljességről beszélhetnénk. De annyi bizonyos, hogy sem törvénykezésben, sem a pedagógiában nem lehet ma már eredményesen használni a régi, könyörtelen, ellentmondást nem tűrő, megtorló módszereket. Az élet minden területén a meggyőzés, a személyes belátás, a dolgok megértetése került előtérbe. Valljuk meg, ez mindig is eredményesebb volt, s nem is újkeletű, csak fontossága, kiterjedtsége nőtt az évszázadok folyamán, s kivált jelenünkben. Az erőszaknak csak félelem, jobb esetben megszokás lehet az eredménye, s ha megszűnik, nem bizonyos, hogy továbbra is elfogadjuk. Ám amit magáévá tett az ember, mert meggyőződött annak igazáról, az mindig alkalmas lesz cselekedetei zsinórmértékéül. Egyszerűbbnek látszik parancsolni és fenyeíteni, már az uralkodó és igazgató körök részéről, mint meggyőzni és jobb belátásra bírni az embereket, ezért ragaszkodnak némely szervek oly csökönyösen az előbbiekhöz, ezért oly nehéz továbblépnünk, új, emberségesebb módszereket bevezetnünk. Mert vannak emberek, akikre, úgy látszik, csak az erőszak tud hatással lenni, akik ezt hangoztatják, szívesen kiterjesztik az erőszakot az egész emberiségre.

A család sem kivétel. A szülők emlékeznek az őú gyermekkorukra, szüleik szigorúságára, az el-elcsattant pofonokra is, megszépítő messzeségből. Legtöbbször hálával gondolnak még a fenyegetésekre is, mondván, így váltak rendes emberré. Pedig, ha vissza tudják pontosan idézni, emlékezniük kell méltatlankodásaikra is, különösen egy-egy elhamarkodott vagy igazságtalan pofon esetében. Az ember csak később érti meg szüleit, már felnőtt fejjel helyezkedvén bele gondolkodásukba, gondjaikba, idegességeikbe, s menti fel őket, mert alapjában véve szeretettel és hálával gondol rájuk, kivált amikor már nincsenek.

De vajon nem lett volna-e akkor is jobb a meggyőzés szelídebb eszközeihez nyúlni? Költők, gondolkodók, nevelők, humanisták szabadságharca mégsem lehetett hiábavaló, a szabadabb gondolkodás, az erőszak ellenzése, a szelídebb és emberségesebb módszerek népszerűsége mégiscsak terjed. S különösen ami századunkat s abban is a háború utáni időszakot illeti. Az ifjabb nemzedékek szabadságvágya oly hatalmasra nőtt s annyira kívánják-követelik jogaikat, hogy mára csakugyan lehetetlenné váltak a régi módszerek. Még akkor is, ha hol itt, hol ott lobban föl a háború és a kegyetlenkedés.

Ha Ági el akar menni hazulról, kizárólag ő hibáztatható ebben? Vajon nem kellene-e apjának- anyjának több megértést tanúsítania iránta? És több bizalmat. Ágnes nem az a fajta ember, aki nagyobb szabadságát ne tudná felhasználni, aki feltétlenül belebukik korlátlanabb életmódjába, amit annyira szeretne. Hogy anyja szerint egy fiatal lánynak este nyolckor otthon a helye — vajon nem egy régi, mélységesen elavult és korunkhoz nem méltó szentencia-e? Ha komolyabban belegondolunk, soha nem is lehetett volna belőle általános, mindenkor érvényes szabály. Valószínűleg abból az időből származik, amikor olajmécses, majd petróleumlámpa mellett vakoskodtak az emberek, utcai közvilágítás nem volt, s ennek és sok egyéb oknak következtében közbiztonság sem létezett. De ha általában egyetértünk is vele, nem emelhetjük törvénné ma, amikor színházak, mozik, előadások és a legkülönbözőbb művelődési és szórakozási lehetőségek éppen az esti órákban lépnek igazán működésbe, s a munka utáni oldottabb órák alkalmasak különben is a barátság és a szerelem élésére, ápolására. Szerelem? Ági anyja nem szívesen hallja ezt a szót, úgy látszik, elfelejtette, hogy maga is szerelmes volt tizennyolc-húszesztendős korában, s apja szigorúságán, anyja féltő kotlótermészetén maga is keserves könnyeket sírt. De benne még nem volt akkora elszántság a lázadásra, mint leányában, mert a kor meggátolta ebben. Azóta azonban történt egy és más. Az emberek, a fiatalok is, és elsősorban talán ők, sokkal szabadabban akarnak élni. Ebben lehetetlen, hogy ne játszana szerepet az a sok történelmi erőszak, amit megértünk ezekben az évtizedekben. Dehát mondjuk meg őszintén, nem értéke-sebb-e minden, ami önkéntes, akár gyermeki-szülői ragaszkodásról, akár szerelemről van szó. Lehet-e terrorizálni a gyerekeket, s egyidejűleg panaszolni szeretetlenségüket, hálátlanságukat, elidegenedésüket? Lehet-e rabságban tartani azt, akit szeretünk, s mintegy ezzel adva tanújelét örökös bizalmatlanságunknak iránta? Hát nem a szabad akaratból fakadó érzelmek a legértéke-sebbek?

Rettenetesen szántam Ágit.

4. (Ági)

Sanyit három éve ismerem. Magas, csinos, szőke fiú, jól esik vele végigmenni az utcán, beülni egy-egy presszóba, ennyi az egész. Azt hiszem, ez nem az igazi szerelem. Sanyi műveltsége sem pontosan az, amit elképzelttem magamnak a férfiről, akivel szívesen összekapcsolnám életemet. Bár ezt sosem lehet olyan bizonyosan elhatározni, lehet, hogy nem is jó, ha teljesen egyező alkatú és érdeklődési körű emberek kerülnek össze. Az ördög tudja.

Sanyi mérnöknek készül, s ebben a szakmában, azt hiszem, egészen kiváló ember lehet belőle. Furcsa, hogy azt sem tudta a múltkor, mi az a folklór. — Szakbarbár! — mondtam neki és nagyon jól mulattam ezen a tájékozatlanságon. Még naivul meg is kérdezte, mintha a világ legtermészetesebb dolga volna, hogy ő azt nem tudja. Istenem, nem lehet mindent tudni! Amikor megmagyaráztam neki, azt kérdezte: — Az is tudomány? — Ettől eltekintve nagyon rendes srác. A könnyedségét szeretem, nem csinál nagy ügyet semmiből. — És akkor mi van? — kérdi és megy tovább. Viszont remekül gitározik és rengeteg táncdalt tud. Nekem egy kicsit szakmám a népművészet, már gondoltam arra is, ha végképp nem vesznek föl a főiskolára, elvégzem a néprajzi szakot az egyetemen. Már természetesen ha oda is bekerülhetek, mert az sem könnyű. Sanyi alig tud egy-két népdalt, s azt sem akarja játszani. Én meg úgy vagyok a tánczenével, hogy őszintén szólva, a valódi dzsesszt nagyon kedvelem, sokkal inkább kifejezi a mi korunk zaklatottságát. A tanár úr ugyan azt állítja, hogy a dzsessz is népi eredetű, valójában a négerektől ered. Már az igazi — teszi hozzá ő is minduntalan. Néha háborog is amiatt, hogy a „mienket” — így mondja — teljesen háttérbe szorítja. De ez ellen aligha lehet tenni valamit. Bár ki tudja? — A ritmus az oka — mondja. — A mi dallamaink mellől elkoptak az élénk, változatos ritmusok. A dob is kiveszett népzeneinkből, holott a sámán valaha dobot vert, arra táncolt, egészen az önkívületig, s révületbe kergette vele hallgatóit is. Persze, amit mi tánczenének nevezünk, annak többnyire alig van köze a dzsesszhez. Talán csak úgy viszonylik hozzá, mint a „magyarnóta” a népzenehez. Vagy még úgy sem. El-elhallgatom a jobb számokat, már a ritmusukért is, de egy sereg dallamot éppen azért nem állhatok, mert szentimentális, érzelgős, elcsépett, unos-untalan

ismételt közhely, s nemcsak szövegében. Ha legtöbbször mégsem zárom el a rádiót, amikor ilyet hallok, az azért van, mert reménykedem, hogy a következő szám jobb lesz, másfelől meg úgysem tekintem zenének, tehát alig figyelek rá, teszem a dolgom, csak háttérnek kell valami, ne ordítson rám a csönd.

Szóval Sanyit megismerkedésünk pillanatában is gitárral láttam, a Hadik Gimnázium ballagó bálján. A bálba nem az ő kedvéért mentem el, hiszen nem is tudtam arról, hogy létezik a világon egy Kék Sándor nevű diák. A gimnáziumba több régi osztálytársam is járt, ők hívtak meg. Sőt, hogy ne dicsekedjem, ebben az iskolában történt az az eset, amivel a sajtó is foglalkozott, csak éppen az igazi okokat nem sikerült feltárnia. Afféle iskolai verekedés volt, amilyen lépten-nyomon előfordul a fiúiskolákban, csak talán kevésbé véres. Itt a szó szoros értelmében vér folyt, a harmadik D osztály, ahová berángatták a második C tagjait, véres falakkal tanúskodott az eseményről, amíg be nem festették. Az igazgató alig tudta szétválasztani a verekedő feleket, csöpp híja, hogy őt is meg nem verték. A második C Bántó Miklósért kapott ki, ő viszont miattam keveredett az ügybe. Mert mindaz, amit meséltek, hogy almacsutkával vakszemen dobta a kémiai szertár ablakából az osztálya ablakából kihajló Egyedet, mesebeszéd. Egyed rólam tett valami megjegyzést, ezért ment neki Miklós. A sorozatos incidensekből osztály-ügy lett, ami az ismert módon zárult. Másnap Szedres Jancsi csapódott mellém az utcán, ő mondta el. — Szörnyű — feleltem, de belülről dagasztott a büszkeség.

Bántó Miklóssal táncoltam, amikor megláttam a gitáros fiút. Rámmeresztette keskeny, ferdemetszésű szemét. Volt benne valami egzotikus, talán ezért figyeltem föl rá. Egész testével a ritmust szolgálta, állati jó hangokat csalt ki hangszeréből.

— Ki ez a klassz csaj? — kérdezte a dobostól, amikor elcsörögtünk a zenekar előtt. El kellett nevetnem magamat. A szám végén Szedres Jancsival odajött hozzám, bemutatkozott és a következő táncra felkért. A gitár némán feküdt egy széken s ő a gerincemen dobolt ujjával. Hátra kellett volna nyúlnom, hogy lefogjam a kezét.

— Én nem vagyok hangszer — mondtam.

— Azért szívesen eljátszanék rajtad — felelte.

— Szemtelen — intettem le, de meg kell vallanom, eszemben sem volt haragudni rá. Ezt nyilván észre is vette.

Tánc közben lekáderezett. Én is kikérdeztem futólag.

— Meddig vagy a szakkörben holnap? — kérdezte.

Másnap megvárt, csatangoltunk egy kicsit a Rózsadombon, aztán a *Fényben* kötöttünk ki, kávéit ittunk, majd kétszer féldeci Hubertust. Nagyon jó kedvem lett. Csak az zavart, hogy eszembe jutott, haza kell mennem, mert az idő veszedelmesen rohan. Akkor meg magamra haragudtam, amiért nem tudok elszakadni az otthontól, amikor jól érezhetném magam. Első, magamban lefolytatott kis lázadásommal ott kezdődött minden, ami oly messze szakított szüleim áporodott világától.

Kilencre értem haza. Sanyi elkísért a kapuig, de nem jött be.

— Késő van — mondta. Hiába állítottam, hogy nálunk ilyenkor még nincs késő, csökönyös volt, mint a számár. Szerettem volna, ha bejön, hogy elkerüljem a vihart, legalábbis haladékat kapjak rá, tudtam, veszítene erejéből.

— Kislányom, menj oda, ahol eddig voltál — mondta fojtott haraggal anya.

Hallgattam.

— Jól kezdted te is, csak csavarogsz, ahelyett, hogy igyekeznél haza a szakkörből. Tudtam, hogy ez lesz belőle.

Sajnos, nem tudok hízelegni, kivált keserűséggel telve. Ilyenkor a nyakába kellene borulnom, simogatva-becézve levehetném a lábáról. De képtelen vagyok erre.

Apa nem volt otthon, később jött meg. Ennek örültem.

— A lányod kilenckor jött haza — hallottam szobámból is anya hangját.

— Talán a szakkörben volt — mondta apa.

— Fenét volt kilencig a szakkörben. Csavargott!

— Nem szokott elcsavarogni — próbálta elhárítani a bajt apa.

— Most elkezdí ő is.

— Mért, ki csavarog még? — emelte feljebb apa is a hangját.
 Egy darabig még hallottam lefékezett indulatokat takargató szavaikat, aztán elnyomott a buzgóság.

Másnap alig mertem előhozakodni vele, hogy délután sétálni szeretnék. — Megismerkedtem egy fiúval — mondtam —, megbeszéltük, hogy találkozunk.

— Miért nem teszi tiszteletét itt a fiatalúr? — kérdezte ingerülten anya.

— Majd eljön — feleltem. — Majd elhozom.

— De neked nyolcra itthon légy, én nem fogok érted izgulni!
 Örültem, hogy kívül lehetek az ajtón, a hazatérés még messze volt.

Sanyival megint sétáltunk egyet. Május volt, jázminok és olajfák szórták bőkezűen buja illatukat, meg lehetett részegedni tőle, mint valami tömény, fűszeres italtól. Feketerigók fújták változatos szerelmi dalaikat. Mennyi hangja van a feketerigónak! Fuvoláz, rikkant, csicsereg, csipog és cserreg, ahogy hangulata diktálja, de ebben az esős időszakban szédítő himnuszokat tud mondani.

Egy vadgesztenyesor mentén Sanyi a vállamra tette tenyerét. Hagytam, pedig arra gondoltam, hogy szépen le kellene emelnem a vállamról, megrovó tekintettel. Nem volt bennem semmiféle „büszkeség”, jól esett, hogy kezét a vállamon nyugtatja. Amikor egy hosszú lépcsőn mentünk lefelé, kertek, bokrok között, megállított, szembefordult velem, magához húzott és megcsókolt. A *Florida* nem tartozik a legkeresettebb helyek közé, kissé félreesik. Nekem most nagyon tetszett, nem tudom, hogy kerültünk oda, és arra gondoltam, hogy ide kellene járnunk. Sanyi az iskoláról mesélt, s engem is erről kérdezgetett. Azt is tisztáztuk, hogy Bántó Miklóshoz, azonkívül, hogy az általánosba együtt jártunk, nem sok közöm van.

— Ha nincs ellene kifogásod — mondta —, járjunk együtt.

Kihúzta magát ültében, megsimogatta a saját vállát.

— Talán megfelelek neked — turbékolta magakelletően. Nem szóltam, csak mosolyogtam rajta, kicsit komikus, de nagyon kedves, jópofa dolog volt ez nála. Mecsekit ittunk, két pohárral. Lassan besötétedett, az óra nyolcat mutatott.

— Szent isten, nekem már otthon kellene lennem! — kiáltottam. Mindjárt fel is álltam. — Nincs kedved eljönni hozzánk? — kérdeztem.

Könnyebben ráállt, mint gondoltam.

— Ne rohanj azért, még fizetnem is kell — mondta s intett a nőnek.

— Jó, itt laktok? — kérdezte a ház előtt.

Szemben a János-hegy derengett, nem tudom, miért, de ki volt világítva a tornya.

— Minket ünnepelnek — mondta, mintha kitalálta volna, mire gondolok. A torony ferdének látszott, mint a pisai, a formája is arra emlékeztetett.

— Hát akkor menjünk be — szóltam.

Rámnézett, megköszöörülte a torkát.

— Nagyon illedelmes leszek — mondta.

Apa is otthon volt, abban az időpontban léptünk be, amikor a vacsora utáni csendes ejtőzés szokott kezdődni. Anya ölében kézimunka, apa cigarettázott. Mintegy vezényszóra, tekintetüket Sanyira emelték, mintha engem észre sem vettek volna.

— Csókolom — köszöntem és megcsókoltam őket. Anya nagyon lagymatagon viszonzta.

— Bemutatom nektek...

— Kék Sándor vagyok — vágott szavamba Sanyi, mintha meg akart volna kímélni attól, hogy megnevezzem, milyen címen mutatom be őt.

Apa fel is állt és nagyon udvarias volt.

— Jó estét kívánok — mondta Sanyinak, de a továbbiakban tegezte. — Hát... most érettségizel? — kérdezte.

— Igen — felelte Sanyi —, ha sikerül.

— Tán csak nem félsz attól, hogy nem sikerül? — kérdezte apa. — Persze az efféle vizsga mindig túlságosan izgalmas annak, aki éppen venne van, később jön rá az ember, hogy kár volt izgulnia. Ilyen közhelyeket mondott, de ez is jó volt. És néha nagyon jó, hogy vannak közhelyek — gondoltam.

— Kínáld meg a fiatalembert — mondta anya és a pogácsás tál felé intett. — Hamarabb is hazajöhetnél volna — tette hozzá.

Milyen klassz, hogy Sanyi itt van — gondoltam —, azóta már kitört volna a balhé.

— Tetszik tudni — mondta Sanyi —, egy kicsit sétáltunk a dombon, én csaltam el Ágit, ne tessék rá haragudni.

— Magára nem is haragszom — mondta anya. — Neki kellene tudnia, mikor van a hazatérés ideje.

Az öregek nem voltak túlságosan elragadtatva Sanyitól.

— Egy kicsit beképzelt — mondta apa —, dehát istenem, ebben a korban hajlamos azt hinni az ember, hogy ő találta föl a spanyolviaszkat.

— Azt hiszem, erőszakos is — mondta anya —, amit akar, ez eléri.

Így kezdődött. S ma ott tartok, hogy lehetetlenné vált a helyzetem közöttük.

A következő év nekem is nagy erőpróba volt, érettségire készültem. Kék Sanyitól lassanként eloldottam magam. Őt felvették a műszaki egyetemre, ritkábban találkoztunk, én is gyérebbe jelentem meg a képzőművészeti szakkörben, érettségi előtt egészen elmaradtam. De közben megismerkedtem Tompa Bálinttal.

5.

(Zongor István)

Koltai, a történelemtanár, akkora darab ember volt, hogy három is kitelt volna belőle, vékonyabb dongájú. Alakjához nem nagyon illett, de örökké a nemzet lassú pusztulásáról beszélt, ha belemelegedett a beszélgetésbe. Születési és halálozási százalékokat emlegetett, összehasonlított, idézett, számolt és legyintett.

Különben nem kell őt valami búval bélelt alaknak képzelnünk. Józúen evett-ivott, tréfálkozott, nagyokat nevetett, mozgékony volt, már amennyire termete ezt lehetővé tette, de rendkívüli harsány. Akkortájt nősült, amikor hozzánk került az iskolába, két éve. Felesége minden délben felhívta telefonon. Ha Baksa vette fel a kagylót, — Kézcsókom, igen, azonnal! — mondta, majd a hallgatót zsinórjánál fogva leeresztette maga mellé és elkiáltotta: — Tibor, ellenőrzés!

Koltai pirulva ment a készülékhez, de a boldog büszkeség zománca is ott ragyogott ebben a mosolyos pirulásban. Azt sem bánta, ha nevetés kíséri vonulását, s tréfás megjegyzések nyilai röpködnek utána. Mert valóban vonult, döngött alatta a föld.

Már volt egy kislánya, akinek magzat-korszakától, első mozdulásától fogva tudtuk minden tettét, szavát, mosolyát, képen számtalanszor láttuk, különböző testhelyzetekben. Gömbölyű, erős, egészséges gyerek volt, akár az apja, mintha semmit sem örökölt volna anyja törekeny finomságából. Aki az asszonyra nézett s egybe találta vetni Koltaival, nem rejthette el aggodalmát sem. Látszatra azonban jól megvoltak egymással.

— Nem gondoltam, hogy ekkora öröm apának lenni! — lelkesedett akkoriban Koltai.

— Majd te feljavítod szaporodási indexünket — mondta neki Sirató.

— Egy plajbász az csak egy plajbász — nevetett Koltai.

— Nem is a plajbászon múlik — nézett föl a dolgozatjavításból Zabola.

— Igaz — bólintott elgondolkozva. Mint aki arra gondol, mert valóban szinte mérget vehetünk rá, hogy így lesz, ő is megáll két gyereknél, mint a legtöbben, akik máris úgy érzik, „sokat megengedtek maguknak”. Beszélünk, beszélünk, s akik egyáltalán érzünk is felelősséget, másoktól várjuk a segítséget. Ürügyünk mindig akad erre, szép számmal.

Szíven ütött ez a gondolatsor.

Ha visszaemlékszem gyermekkoromra, egy népes család elevenen nyüzsgő fészkében találok magamat. Nekem mindig volt kistestvérem, az apaság örömét többszörösen átéltem. Dajkáltam, gyámolítottam a kisebbeket, boldogan figyeltem fejlődésüket, hogyan kezdtek el járni, beszélni. Mindegyikről őriztem apró történeteket, nem egyszer kiigazítottam anyámat is, amikor emlékezett.

— Ezt nem Jancsi, hanem Peti szokta mondani — helyesbítettem.

— Peti? — kérdezte anyám. — Igen, Peti — mondta később, egy kis gondolkodás után. Hányszor kellett igazságot tennem a kisebbek között! Pontosan úgy, ahogy apánk döntötte el Karcsival rendezett veszekedéseinket.

— Te nagyobb vagy, legyen neked több eszed!

— Könnyű a kisebbet elverni!

Vagy, amikor láthatóan a kisebbik kezdte:

— Ne ingereld a bátyádat, mert aztán az nem tetszik, ha odasóz neked!

Egy ilyen család belülről nézve nem éppen a békesség szigete. De ezekben a súrlódásokban alakul ki az ember, a közösségi ember, aki tud alkalmazkodni másokhoz és nem gondolja, hogy körülötte forog a világ. Az egyike, akit mindenki szolgál, a legritkább esetben kerül el, hogy zsarnokká és önzővé váljék.

Istenem, micsoda veszekedéseket rendeztünk olykor! Jancsi haragjában kalapáccsal vágta fejbe Petit. Éppen az volt a kezében, nem sokat latolgatta, ütött. A kemény kis fejből csurgott a vér. Jancsi megrémült a vértől és a bömböléstől. Apánk megpofozta és a sarokba térdeltette. Peti már elcsendesült, az elégtétel kárörömmel töltötte el, ujját hegyezve csúfolta Jancsit. Apánkban volt annyi nevelési érzék, hogy a másik sarokba térdeltesse.

De nemcsak veszekedésből állt az élet. Néha olyan boldog egyetértésben ültük körül az asztalt vagy a szederfa árnyékát, hogy öröm volt nézni is. Anyánk gyönyörködve állt a pitvarban, szeméhez ernyőzött kézzel.

A régi családokat sok gyerekkel áldotta meg a természet, a maiakban elvétve akad két gyerek is. Leginkább egy. Ez a tragédiájuk.

Jutkának, sajnos, nem nyújthattam a nagy család nevelő iskoláját, örömeivel és súrlódásaival. Míg elérte az óvodás kort — de azután is, hiszen idejének jó részét akkor is otthon töltötte —, annyira hiányzott neki a társas élet, hogy folyton beszélt magában, ha volt kinek, ha nem, a tárgyakat és képzeletének szülőit szölongatta. Pedig neki szerencséje volt, hogy Róza is otthon volt, magam is sok időt töltöttem otthon, szobraim között. Amikor megismerkedett velük, hozzájuk beszélt, csodálkozva, hogy nem válaszolnak, meg sem mozdulnak.

— Egy igazi testvért csinálj, apa — könyörgött —, aki él és beszélni is tud!

Hiába voltunk ott neki mi, a legtürelmesebb felnőtt sem igazi társaság egy gyermeknek. Egy ideig felegettünk kérdéseire, játszottunk vele, aztán meguntuk, időnk sem volt hozzá. Az óvoda, majd később az iskola, levette ezeknek a gondoknak egy részét, hogy újabbakkal pótolja őket. A gyerek, amikor odakerül, már félig-meddig egyéniség. Az első évek tapasztalatait nem lehet kitörölni.

Jutka tizenhatéves volt, nővé serdülő nagylány. Amíg kicsi volt, a sok probléma mellett is nagyon jóban voltunk, hízelgő, kedves gyerek, közvetlen szavú és őszinte szívű. Ezidőben azt kellett tapasztalnom, hogy egyre idegenebb. Eleinte azt hittem, hogy a felnőtté érésnek érkezett olyan szakaszába, amikor a férfiakkal szembeni közlékenység elmarad és „női” gondjait anyjával osztja meg. De Rózával csaknem olyan idegenül viselkedett. A családot még formálisan, a közös gondok és kötelességek révén sem tekintette semminek, hiszen nem volt része ezekben a gondokban és kötelességekben, megszokta, hogy kiszolgálják. Egész gondolatvilága valahol a háztól messze, nagyon messze volt. Nem tudott igazán örülni semminek, amit kapott, természetesnek vette, amit tennie kellett volna, nyugnek érezte, amihez semmi köze.

Elképzeltem néha, hogy odaáll egy idegen férfi elé és azt kérdi:

— Tanár úr, nem tud valahol kiadó szobát?

— Minek az magának, Jutka? — döbben meg a férfi, amint magam is megdöbbsentem ettől a kérdéstől.

— El akarok költözni a szüleimtől — mondja Jutka, de neki még a szeme sem lesz könnyes ettől.

Vitatkoztunk, kerestük a bajok gyökerét, de sokszor oly kérlelhetetlennek látszik a körülöttünk zajló élet, alig hihetjük, hogy a megindult folyamatokat meg lehet állítani.

— A nagyvárosi életforma esz meg bennünket — mondta Kormos. — Egy tízmilliós országhoz túlságosan nagy ez a kétmilliós főváros, folyton felszippanjtja a felesleget, sőt most már nem is csak a felesleget. A felkerültek a könnyebb életet keresik, nem kell a gyerek.

— A fene tudja — szólt tízóraija mellől tele szájjal Bakonyi —, miért akar mindenki Pestre jönni! Én boldogan futnék vissza ma is vidékre, ha tudnék.

— Ha nagyon akarsz — jegyezte meg Koltai —, azért még sikerül!

— A kultúra! — vetette oda a füzetek közül Zabola.

— Egy nyavalyát! — mondta indulatosan Bakonyi. — Kultúra vidéken is van. Aki kultúrára hivatkozik, valójában a tágabb szórakozási lehetőségekre gondol. Olvasni mindenütt lehet. Iskola, könyvtár, rádió, tévé is van ma már mindenfelé. Sokhelyt színház is. Aztán fel lehet ruccanni Pestre, sehonnan sincs elérhetetlenül messze ebben a kis országban. Egy-egy operaelőadásra, színházba, múzeumba, tárlatra. Múzeumokban és képtárakban mindig azzal a gyanúval járok-kelek, hogy a látogatók nagyrésze vidéki. Érdemes volna egyszer statisztikát csinálni erről. Én állítom, hogy többet jártam magam is a Szépművészeti vagy a Nemzeti Múzeumban, amíg vidéken éltem. Semmire sincs az embernek ideje itt, ahol annyi jelenség és esemény forgácsolja szét figyelmét, s fárasztja testét-lelkét. Meg aztán el is kényelmesedik, örül, ha nyugton ülhet otthon. Majd megnézem, mondja, hisz itt van kéznél, közben minden kiállítást bezárnak, minden hangversenyt levesznek a műsorról.

— Olvasni sem ér rá az ember — mondta Rác, az egyik magyarszakos.

— Elég baj! — sóhajtott Ormai.

Ács Paula, aki a terem túlsó végén ült, eddig fel sem nézett a dolgozatfüzetekből. Most megszólalt. Mint aki régóta rágódik egy elkapott mondaton, egész másutt tartott.

— Az a baj — mondta —, hogy minden felbomlik, ami eddig úgy-ahogy működött, a család is.

— A család mai formája — szólt Kormos, aki mindig kész volt a bölcsekedésre — nem is marad meg. A régi család termelési közösség is volt, mint nemrégiben még a parasztcsaládok. E kis közösség szétzüllesztése azzal kezdődött, hogy a polgár dísznövényt csinált asszonyából. Tele van a társadalom is, az irodalom is efféle unatkozó és flörtölő asszonyokkal. A szocializmus vissza akarja vinni a nőt a termelésbe, de többnyire más közösségek tagjaként. Még a téészenben is külön brigádba, termelési ágba kerülnek a házastársak. A szocialista módszerek és intézmények még nem alakultak ki igazán, vagy kevés van belőlük. A család széthull. A gyerekek szertesztét, jó eset, ha van nagymama. Mindenki magára marad, vagy idegenekkel kerül a legközvetlenebb viszonyba. A múltkor panaszkodott egy könyvtáros ismerősöm. Nagyon szereti a feleségét, aki tanárnő, de alig vannak együtt, s ő már közelebbi kapcsolatban van néhány munkatársával. Ez így van általában mindenütt. Este, ha a családtagok összefutnak, külön-külön gondokat hordoznak, amelyek szinte megoszthatatlanok. Gondolják csak el, a régi parasztlak ilyenkor is a közös gondokat hányták-vetették meg, az elvégzett munkát, a másnapi tennivalókat, a vetni- és kapálnivalót, az állatok körüli bajokat és örömeiket, megfialt a koca, megellett a Sári kanca, kevesebb tejet ad a Böske.

A hosszú asztal túlsó végén Ormai már szavalt.

Tudom a királynő danáját

Éveim panaszénekét

A rabszolgáét kit a márnák

Megettek s a szirénekét

A megcsalt szerető románcát

— Apollinaire? — kérdezte Rác fintorogva. — Nem szeretem Apollinaire-t.

— Ez a te bajod — mondta Ormai. — Hogy akar a mai ifjúságra hatni, akinek Apollinaire is túlmodern? Hogy lehet egy magyarszakos ennyire konzervatív?

— Azt mondd meg — vitatkozott Rác —, miért nem rakja ki az írásjeleket?

Ormai felkacagott.

— Hát ez a te legnagyobb problémád Apollinaire-rel? Azért, hogy te is csinálj valamit, tégy egy parányi erőfeszítést, amíg olvasod. Sokra tart, munkatársává avat. Ez az izgalmas benne. Különben a vers lényegén ez nem változtat. Ma már nagyon sokan elhagyják a központozást — attól még nem lesz modern a vers.

Bori állt meg mögötte, hóna alatt az osztálykönyvvel. Elfelejtette letenni a polcra, mert meghalotta a vitát. Úgy állt ott, velem szemben, mintha élő felelet volna a beszélgetés előbbi kérdéseire. Egyetértően bólintottunk egymásra, mint általában, ha művészetről és irodalomról volt szó.

Szerettem Borit. Volt idő, amikor csak úgy szerettem, mint kolléganőt, a legértelmesebbet és legkedvesebbet, akivel nagyon jól el lehetett beszélgetni, érdeklődésünk, ízlésünk, gondolkodásunk, még a vérnyomásunk is megegyezett. Voltak olyan szakaszai életemnek, amikor már-már szerelmes voltam belé. Esetünk jó példa volt arra, amikor a munkatársi viszony, a közös munka, oly erős kapcsolatokat alakít ki, hogy még egy lépés, s ott tartunk a szerelemnél. De valami mindig visszatartott attól, hogy ezt meg is mondjam Borinak, noha éreztem, éreznem kellett, én sem vagyok neki közömbös. Ezt megérzi az ember egy tekintetből, egy mosolyból, hanglejtésből is. Inkább, kerülő úton, afelől tudakozódtam nagyon óvatosan nála, hogy él a férjével. S mert mindig azt hallottam tőle, hogy jól, hogy nagyon rendes ember a férje, arra a meggyőződésre jutottam, nem szabad megzavarnom őket, még úgy sem, hogy Borinak gondot okozzak. A visszautasítástól, annak legszelídebb formájától is, amit Boritól bizonyára elvárhatam, félttem. Óvatosságom és tartózkodásom hol elhalványította vele kapcsolatos érzelmeimet, hol megint erőre kaptak ezek az érzések egy-egy beszélgetés, kellemesen együtt töltött óra után. Hogy a következőkben ismét csak úgy gondoljak rá, mint jóbarátra, akivel meg tudom osztani gondjaimat és gondolataimat.

Akkoriban, hosszú évek után először, végre ígéretet kaptam önálló kiállításra. Ez foglalta le minden szabadidőmet és gondolatomat. Készültem. A szertárban gyűltek a faszobrok. Délutánonként az asztalosműhelyben dolgoztam, nagy dió-rönköket fogtam a szorítóba, Zrínyi, Berzsenyi, Móricz portréját faragtam ki belőlük. Ágfából karcsú nőalakokat bontakoztattam ki. Benne volt a fában — mondta szemével hunyorítva Ormai. Persze, mondtam nagyképűen, csak le kellett hántani a felesleget.

Nagyon készültem a kiállításra. A művésznek az a nyilvánosság, akár a költőnek a folyóirat. Talán senki sem örült ennek jobban Borinál. Mintha a maga ügye lett volna, úgy nézegette a gyűlő anyagot, s úgy várta az eseményt, magam sem jobban. Barátságunk töretlenül élt, s amíg együtt voltunk, természetesnek éreztem összetartozásunkat.

Tőle távol azonban mind gyakrabban kaptam magamat azon, hogy Ági jár az eszemben.

6. (Ági)

Bálint főiskolás volt, tehát álmaim világából jött a szakkörbe, hogy segítsen Józának korrigálni. Alacsonyabb volt Sanyinál, mégis nyúlánknak tetszett. Fekete szakállt viselt, bajusz nélkül, mint a régi görögök. Alakrajz volt, egy Olívia nevű modell ült nekünk, oly különös pózban, hogy nehezen tudtam valamit kihozni belőle, nem is valami jó hely jutott nekem, alakját csaknem hátulról kaptam, a felém eső oldala túlságosan egyenes vonalat adott. Magamban nevetgéltem mégis, mert minduntalan eszembe jutott, hogy a szünetben állandóan hasmenésről panaszkodott. Furcsa erre gondolni, amikor éppen egy meztelen feneket lát folyton az ember, várva, mikor ugrik föl. De ahhoz képest nagyon nyugodtan ült. Észre sem vettem, amikor a szakállas fiú megállt mögöttem.

— A jobb lapocka alá adjon határozottabb árnyékot — mondta.

Összereztem a hangra, oly váratlanul ért. Ezen elnevette magát. Hátranéztem, szememet nem tudtam levenni fekete szakálláról. Ha orra nem áll ki oly meredeken arcából, befelé ívelő homloka és a szakállal is hangsúlyozott álla folytán homorúnak hatott volna profilban. Érdekes arc volt.

— A főiskolára készül? — kérdezte.

— Oda — feleltem —, már körülbelül el is ment a felvételi lapom.

— Én is főiskolás vagyok — mondta. — Harmadéves. Várj meg a végén — csapott rögtön tegezésbe —, elkísérlek.

Józsa megnézte a rajzokat.

— Jól van, Ágnes — mondta.

Aztán továbblépett, Ilonához. Ilona idősebb tanárnő volt, olajjal festett mindig, lámpafénynél. Mистер, egy pózoló, tehetségtelen fiú, akinek csak nagy haja és piros selyemsálja jelképezett művészi törekvéseket, a szokott módon, állva dolgozott, festőállványon, dehogyan elégedett

volna meg a bakokkal, amelyeken mindnyájan ültünk. Kinyújtott karral méricskél, hunyorított, messze hátrált művétől, majd türelmetlenül odaugrott megint, s húzott egy-egy vonalat a figurán, amely meglehetősen bedöglött már és távolról sem hasonlított a modellhez. Egy színész, aki szórakozásból járt a szakkörbe, töltőtollal készített kis krokikat Olíviáról, hamar elkészült eggyel s tovalépett a többiek mögött, más nézőpontot keresve. Mindenki tette a dolgát, voltunk tizenöten-húszan esténként. Hetente kétszer jártam, nagyjából ugyanazokat láttam magam körül. Volt egy fiú, aki érdeklődni kezdett irántam, helyeslő megjegyzéseket tett rajzaimra, rám mosolygott, egy-egy bókot is megeresztett, ha annak lehetett érteni, mert főképp hajamra és ruhámra vonatkoztak, aztán ajánlkozott, hogy elkísér, de rendszerint leépítettem. S most azon kaptam magamat, hogy várom a foglalkozás végét. Gyanítottam, hogy érdeklődésem inkább a főiskolának, vagyis a főiskolásnak szól, mint a fiúnak. Érdekel az ottani élet, a légkör, a munka, a tanárok, minden.

— Kész van, tanársegéd úr? — kérdeztem, miután összecsomagoltam dolgaimat és a tükör előtt megfésülködtem. Bálint már csapódott is mellém, nem kellett sokat biztatni. Kiléptünk az utcára, esett az eső. Volt a táskámban egy nejlon kendő, bekötöttem a fejemet vele. Felszálltunk a buszra. Előre igyekeztem, de a fiú intett, hogy maradjunk a hátsó tornácon. Jó, így is jó, gondoltam.

— Nagyon kedves voltál — mondta —, ahogy dolgoztál, el tudtalak volna nézni egész este. Még a nyelvedet is kidugtad a szájad csücskén olykor.

— Más dolgod sem volt, mint az én nyelvemet figyelni? — komiszkodtam, pedig jól esett, amit mondott.

— Nem láttam kedvesebbet nálad — folytatta —, muszáj volt nézzelek.

S nekem apa jutott eszembe, ő is így mondta néha.

— Nem erdélyi vagy te? — kérdeztem.

— Apám Erdélyből szakadt ide — mondta. — De honnan jutott ez az eszedbe?

— A beszédedről.

— Nem is tudtam, hogy nyelvészettel is foglalkozol.

— Ha ez neked nyelvészet!

Hallgattunk egy sort, az autóbusz befordult a Mária térre.

— Hol laktok? — kérdezte.

— Az Orsó úton.

— Az hol van?

— Ott — mutattam a menetirányba.

Nevetett, kivillant hegyes szemfoga a szakáll mögül. Ez akaratos, ragadozó jelleget kölcsönzött arcának, de nem volt ellenszenves.

— Mi a papád? — kérdeztem.

— Nyomdász.

— Testvéreid?

— Két öcsém.

— Mekkora?

— Egyik ekkora, a másik meg ekkora — mutatta a kezével, de csaknem elesett, mert az autóbusz hirtelen lefékezett. Nevettünk egy kicsit s az utazást ezzel jól el is töltöttük. Otthon voltam, megnyomtam a csengőt.

— Bejössz? — kérdeztem.

— Majd máskor — mondta.

— Ki tudja, máskor lesz-e alkalmad? — rontottam neki.

— Jó, akkor bemegyek — s belépett utánam a kapun.

Anya nem volt otthon, apa a verandán olvasott, amikor betoppantunk. Az volt a tekintetében, hogy „már megint kit szedtél fel”, de ezúttal is fölállt, kezét nyújtott és bemutatkozott.

— Halász Miklós vagyok — mondta, megelőzve Bálintot.

— Mit tetszik csinálni? — kérdezte Bálint zavarában, ilyen gyerekes modorban, ami sehogysem illett szakállához. Sokszor vagyunk korunkhoz képest túlságosan gyerekesek. Apa is mondta

nem egyszer, azóta magam is figyelem. Kezétcsókolommal köszönünk felnőtt létünkre idősnek sem mondható „felnőtteknek”, nem akarjuk tudomásul venni, hogy magunk is felnőtünk.

— Tompa Bálint — ismételte elgondolkodva apa —, jó név. Nem erdélyiek vagytok? Ehhez a névhez bajusz is illenék, nemcsak szakáll.

Kimentem a konyhába valami harapnivalóért, feltettem a kávéfőzőt is. Találtam egy tál túróslépenyt, bevittem. Apa és Bálint egymással szemben ültek, nagy beszélgetésben.

— Nagyon jó főiskolásnak lenni — hallottam a fiú hangját. — Mint életforma, nagyon kellemes.

— És a művészet? — kérdezte apa.

— Sokat dolgozom. Ma is monotípiákat csináltam egész délután.

— Igen? — kérdezte bizonytalanul apa, látszott rajta, nem tudja hirtelen, mi is az a monotípia. Bálint megérezhette rajta, mert kéréstelenül is elkezdte magyarázni, de oly ügyesen, hogy éppenséggel nem látszott felvilágosításnak. Megint kimentem a konyhába, hogy megnézzem a kávékat. Akkor toppant be anya.

— Megjöttél? — kérdezte, és elégedetten csókolta meg, órájára pillantva, idejében hazaértem. Bement a szobába. Kuncogtam magamban. Kis idő múlva visszajött.

— Micsoda alakot hoztál ide? — kérdezte fejcsóválva. — Meg se várja, hogy az ember lánya kezét nyújtson neki, előre kínálja a mancsát, s úgy ráz kezét, mint egy birkózó.

— Ez, úgy látszik, ilyen — mondtam tárgyilagosan.

— Hol szedted föl?

— A szakkörben. Főiskolás. Józsának segít korigálni.

— Micsoda szakálla van! — csodálkozott anya és újra bement a szobába.

— Egészen jól áll neki a szakáll, nélküle suta, gyerekes arca volna — mondtam, amikor visszajött.

— De miért nincs bajusza is?

— Az nagyon közönséges volna, így érdekesebb — mondtam.

— Jellemző! — felelte. — Már nem tudjátok, hogyan hajszoljátok a feltűnést. Nektek semmi sem jó úgy, ahogy megszoktuk, ahogy természetes. Mintha egy célotok volna mindennel, meghökkenteni és megbotránkoztatni az idősebbeket.

Kiforrt a kávé, leemeltem a tűzről, bevittem. Anya, gondolom, már családi viszonyai felől is kifaggatta Bálintot közben, amíg én a kávéval bajlódtam. A fiú egy képet nézett a falon, előtte állt zsebrevert kézzel, háttafordítva apának.

— Jó ez a rajz — mondta. — Kicsit szőnyis.

— Lehetne nagyon is — nevetett apa —, mert ő csinálta.

— Tényleg? — pirult el Bálint. — Hol tetszett szerezni?

— Tőle kaptam.

— Ismerte... Miklós bácsi Szőnyit?

Nevettem magamban ezen a Miklós bácsin. Már szinte hallottam apa hangját. „Mág jó, hogy nem köszön kezétcsókolomot!”

— Ismertem — mondta.

Így kezdődött a Bálint-ügy.

— Nálatok olyan szimpatikus minden — mondta Bálint, amikor kikísértem. Megfogta a kezemet és úgy tett, mintha meg akarna csókolni, de elhárítottam. Sötét volt már, mégis úgy néztem körül, mintha azt akarnám jelezni, hogy meglátnak. Ebben megnyugodott.

Szerencsésen leérettségiztem, megúsztam egy négyessel. Mehettem a felvételire.

Nagyon izgultam. Nem annyira a gyakorlati részétől, sikerül, ahogy sikerül. Jobban féltem az állítólagos politikai beszélgetéstől. Kérdezgettem is anyát, mi van Kubában és Vietnámban, mert újságot nem szeretek olvasni, nem vagyok nagyon tájékozott külpolitikai kérdésekben. Anya nevetett rajtam.

— Ettől izgulsz? — kérdezte. — Ezen csak nem múlik?

— Sosem lehet tudni, min múlik — mondtam.

A felvételi vizsgák első hetében a négyszázhetven jelentkezőből háromszáznyolcvanot kiszórtak. Én a maradékba kerültem, aki a második hetet is végigcsinálhatta. Ez némi önbizalmat adott nekem, mert mégis eredmény volt minden összekötetés nélkül ennyire jutni. Mert igaz ugyan,

hogy tehetség nélkül valószínűleg hiábavaló minden ajánlás, de az is bizonyos, hogy aki művészeti főiskolára jelentkezik, tehetsége is van, nemcsak bátorsága. De a sok törekvő között elég nehéz lehet válogatni, s bizonyára nem árt senkinek, ha vállalkozását egy-két jó szó is támogatja. Nekem ilyen nem volt. De éreztem, hogy a fejet sikerült jól megoldanom. Idősebb nő volt a modell, ráncokkal és szögletekkel tagolt arc, nem nagyon nehéz, jó helyre is kerültem. Három rajzot készítettem róla, meg egy akvarell-színvázlatot. Ha körülnéztem a csoportban — lehetünk húszan a teremben —, nem kellett szégyenkezni, pedig ez már válogatott társaság volt. Elnéztem a viharvert nyanyát, ezt a „művészeti dolgozót”, a modellt, volt időm rá. Sajnáltam, hogy megöregedett, nem tudom, miért sajnáltam. Mondják, ezek a modellek nem csak ülnek vagy állnak, olykor nagyon nehéz helyzetekben — micsoda fárasztó lehet ez is! —, más szolgálatokat is tesznek némely férfihallgatóknak. Próbáltam vonásaiból kisillabizálni a tapasztalatokat, nem sokra mentem. Ha fityulát képzelek rá — gondoltam —, akár apácának is elmehetne. Nem tudom, miért éppen apáca jutott az eszembe, hiszen legfeljebb filmen láttam ilyet.

Az alakrajz is sikerült valahogy, bár először elég rossz pozíció jutott nekem. A modellnek — harminc körüli nő, enyhe zsírpárnákkal — elég jó alakja volt. — Most megfordulok — mondta, és én még nem voltam kész, de nem mertem szólni, hogy maradjon még egy kicsit, féltem, úgysem teszi meg, csak leégek vele. Újat kellett kezdenem. Nem is volt baj, ez sokkal jobb lett. A „politikai” beszélgetést is megúsztam, kár volt a gőzért, ami Kubát illeti, nem kérdeztek semmit, csupán társalogtak velem. Családi körülményeim, apám foglalkozását, gimnáziumi tanulmányaimat firtatták, minthacsak arra volnának kíváncsiak, nem vagyok-e beszédhibás, vagy hibbant, vagy éppen rút arcú.

Oldalvást mögöttem egy fiú ült. Kissé zavart, hogy ott ül és minden vonalat számon tarthat rajzlapomon. Nagy lófogú fiú volt, de barátságos, tízóraját is meg akarta felezní velem. Az előző héten lefényképezte rajzomat, a fejet, hadd maradjon emlék róla, az eredetit úgysem kapjuk meg, bent marad a főiskolán. Most is készített néhány felvételt mindazok rajzáról, akik megnyerték rokonszenvét. Volt egy nagybajuszú, de akkora bajusza volt, mint egy ökör villás szarva, arról azt beszéltek, már negyedszer rugaszkodik neki. Nem is volt egészen fiatal, lehetett huszonnyolc-harminc éves. Szép remények!

A második hét is eltelt, veszély nélkül.

A harmadik hét közepén be kellett menni az eredményért, kifüggesztették a hirdetőtáblára. Nem vettek föl. Háromszor is átfutottam a névsort. Az a kis önbizalom, amit a vizsgán nyertem, egy pillanat alatt semmivé foszlott. Jött a lófogú fiú, hozta a fényképeket. Őt sem vették fel.

— Nézd, ez bekerült! — mondta, hosszúkörmű ujjával az egyik fényképre bökve. Nekem is adta a felvételt, az enyémeikkel együtt, eltettem emléembe. Otthon kiraktam valamennyit magam elé. Szerintem a fiúé, akit felvettek, egyáltalán nem hasonlított a modellhez, nem is volt a képen más, mint egy kis technikai ügyeskedés, amit könnyen elsajátíthatott a művészeti gimnáziumban. Később, amikor a boltban megismerkedtem Zongor Istvánnal, megmutattam neki a levelezőlap nagyságú fényképeket.

— Ejha! — mondta, amikor egyik rajzomat meglátta.

— Tetszik a tanár úrnak? — kérdeztem boldogan.

— Nem is gondoltam, hogy ilyen jól rajzol — mondtam.

— Hát ez hogy tetszik? — kérdeztem, az ismeretlen, szerencsés tag rajzára mutatva.

Méregette a szemével, összehasonlítgatta az enyémmel, mind a kettővel.

— De ezt nem maga csinálta, ugye? — kérdezte. — Nyilván ugyanaz a modell — állapította meg. — Nem, ez egészen más karakter. Ügyeskedett az illető, de nincs szeme. Ez csak technikai játék, nem komoly. Nem ismerem a modellt, de maga két rajzot is készített róla, hitelesnek kell elfogadnom, kétszer nem lehet ugyanakkorát tévedni. Nem, nem hasonlít hozzájuk.

— Ezt pedig felvették — mondtam.

Elámult.

— Ezt? Felvették?

— Igen.

— Látja, Ágika, így van ez. Sokakat megtéveszt az üres technika. Mert ebben más sincs, megtanulta az eszközök kezelését, volt ideje rá, nyilván művészeti gimnáziumot végzett. Óvakodjék attól, hogy valaha is ilyen modorosságba tévedjen. Nem arról van szó, hogy én konzervatív volnék, aki ellensége minden modern törekvésnek. De ha az az elv, hogy a festőnek nem kell tudnia rajzolni, akkor minek rendeznek felvételi vizsgát? Felőlem csinálhat mindenki, amit akar, vagy amit tud, de előbb tanuljon rajzolni, ahogy csak lehetséges, utána modernkedjen. Azt is tudni kell, mit hagyjon el az ember. Hogyha két vonalat húz is egy figura jelzésként, de az a két vonal a helyén legyen. Az pedig feltételezi a biztos tudást. Ne keseredjen el, Ágnes! Jövőre biztosan felveszik. Vagy azután.

Már túl voltam az elkeseredésen, mégis jól estek ezek a szavak. Megerősítettek hitemben, hogy nem vagyok egészen tehetségtelen.

A boltba apa szerzett be, tanulóknak. Volt egy régi ismerőse a vállalatnál, azzal beszélt, ízlésemre, művészi ambícióimra hivatkozva. Könnyen bekerültem. Nem is volt rossz, szerettem ezt a holmit. A vázák, szöttesek és fafaragások minduntalan elragadtak szépségükkel, ha némelyik készítményben volt is valami vásári, a romlatlanabb fajta még elbűvölt. Kolléganőim is szerettek, jók voltak hozzám. A főnöknő, Elza néni, mintha irtózott volna attól, hogy főnöknek tartásák, nem parancsolt, csak kért, egyáltalán nem látszott élvezni a hatalmat, ami apa szerint ritkaság nőben. Kedvesek voltak Annus és Vilma is, mindketten harminc-negyven közötti asszonyok, de a legjobb viszonyt mégis Klárral alakítottuk ki. Klári velem egyidős, magas, világosbarna hajú, feketeszemű lány volt, hosszúkarcsú arcán ugyancsak hosszú, lapos orral, ép, hófehér fogakkal szélesajkú szájában, nevetése két fehér gyöngysort villantott a világba. A legérdekesebb mégis az volt rajta, hogy hajában volt egy ősz fürt, elől, s ez oly izgalmassá tette, hogy mindenki utána fordult az utcán. Klári bizonyos értelemben példakép lett nekem. Anya szerint nagyon rossz példa, mert mindig órá szoktam hivatkozni, amikor otthon bajlódtak velem. Kláriban az a fölény tetszett nekem, ahogy a fiúkat kezelte. Azt hiszem, egyikbe sem volt igazán szerelmes, de hárman is udvaroltak néha neki, beosztotta őket, mikor melyik volt soron. Nem csinált nagy problémát az életből, nem volt szívbajos, s neki volt igaza. Nekem a fiúk közül Péter tetszett legjobban, őt fogadtam el legszívesebben útitársunk és szórakoztató partnernak, ha Klárral közös programot csináltunk. Klári csak nevetett, amikor Pétert protezsáltam neki.

Egyszóval nagyon jól meglettem volna a magam kis világában, ha nem feszítettek volna azok a vágyak, amelyek bizonyára a korról jöttek. Hogy harmadéve még jó kislány voltam szüleim szemében, az abból következett, hogy még nem ismertem ezeket a feszítő vágyakat, amelyek kitörni készítették szűk körömből, el a messzeségbe, föl a csillagokba, de mindenképpen távol szürkének érzett addigi világomból.

Sanyiról már beszéltem, s arról is, hogyan váltotta fel őt félig-meddig Bálint. A főiskola még mindig vonzott, mint egy vágyálom, egy okkal több, hogy Bálintot kedveljem. Vasárnaponként el-eljárt hozzánk, kihozta festőállványát. Sokat dolgoztunk együtt ilyenkor, nem kis ösztönzést adott nekem szorgalmával. Ezzel nem is volt különösebb baj, otthon, ha piszkáltak is Bálinttal, felhánytorgatva egy-egy különösebb tulajdonságát, modortalanságát, extravaganciáját, amellyel túl akarja magát tenni a konvenciókon, alapjában véve szívesebben vették, ha nálunk volt, mert akkor én is otthon voltam.

De nem lehettünk mindig otthon, kivált hétköznap este, amikor én is későn szabadultam, Bálint sem ért rá kijönni hozzánk, s ha találkozni akartunk, az volt a legjobb, ha megvárt valahol és beültünk egy kávéra vagy rövid italra valamelyik presszóba. Későn jártam haza, legalábbis anya szerint későn. Mert a lánynak este otthon a helye, ki látta, hogy sötétben kószáljon folyton, éjnek évadján. Klári könnyen kimagyarázkodott, ha egyáltalán kérdőre vonták valamiért, irigyeltem is könnyedségét, de nálam ez nem ment olyan egyszerűen, anya nem is tudta, milyen jó lány voltam még mindig, én kötelességemnek éreztem, hogy előre bejelentsem programjaimat, hogy „elkéredzkedjem”, s nem egyszer megesett, hogy megbeszéltünk valamit Klárral vagy Bálinttal, s engem mégsem engedett el anya. Ilyenkor nagyon szégyelltem előttük önállótlanúságomat. Ha mégis elengedett, nevetségesen kis időt szabott meg, korán haza kellett térnem, s ilyenkor meg azt szégyelltem, a korai távozást, hogy mindig én legyek a rendbontó és asztalbontó, gúnyos pillantásaikat nehéz volt elviselnem. A vége az lett, hogy mégis csak elkéstem, s anya nagy

jeleneteket rendezett. Rendszerint hallgattam, összeszorított fogakkal, ilyenkor „konok és megátalkodott kölyök” voltam, de megtörtént, hogy nem bírtam szótlanul, és lefojtott vagy szabadjára eresztett indulattal, de vitatkoztam, kérleltem, visszabeszéltem, lázadoztam a szülői önkény ellen.

— Mások azt tesznek, amit akarnak — mondtam könnyek között egy szombati estén, tizenegy órákor, hazatérésem után, amikor anya nekem esett —, nekem nem lehet egyetlen szabad, magános, önálló léptem!

— Mert mások tudják, mit tegyenek — felelte anya kiborulva —, de te sosem tudod, mi az elég. Te egyszer sem teljesítetted, amit mondtam neked, egyetlenegyszer sem jöttél még haza időre! Napirenden voltak a veszekedések.

Eleinte csak sírtam, ha nem akart elengedni valahová. Később rájöttem, hogy ne vegyem túlságosan komolyan őt, és hagyjak rá mindent, végülis úgysem tudok a kedvére tenni a legnagyobb igyekezettel sem, s ha öt percet vagy két órát kések, egyre megy, maradjak, ameddig jólesik, s próbáljam túltenni magamat haragján és elkeseredésén. De bántott az is, hogy ennyire emészti magát miattam. Mégis, mit tehettem? Hagyjak rá mindent, üljek itthon örökké, hogy meg legyen velem elégedve? Egyszer fiatal az ember, nem keseredhetik meg magában. Nem szabad túlságosan komolyan vennem anyámat, gondoltam, mert hiszen távolról sem következetes semmiben, s majd elpárolog a haragja, ha füstölög is még egy kicsit. Amikor a legkegyetlenebb szavakkal is illetett — nehezen viseltem el őket és időbe telt, amíg hozzászóltam, hogy „utálatos, konok és gonosz kölyöknek” nevezzen, amit valóságos kölyökkoromban sosem tett —, tudtam, hogy két nap múlva elfelejti az egészet, legalábbis kislányának nevez újra. Bár felnőtt számba venne inkább, gondoltam ilyenkor keserűen, de egyidejűleg rettenetesen szántam is őt, hiszen önmagát teszi tönkre aggódó és önemésztő természetével.

Az bántott leginkább, hogy apával is összeveszett nem egyszer miattam.

— Igazán törődhetnél a lányoddal — támadt rá —, én már nem bírok vele, itt már apai szigor kellene, két pofon, ha másképp nem ért. De mit törődsz te a családdal, sokkal önzőbb vagy annál! Kérdezed is, hogy mi gondom-bajom van nekem, vállalsz is te valamit a család gondjaiból! Csak neked meglegyen minden, ami kell, mit érdekel téged egyéb!

Zúdult szegényre, alig győzte kapkodni a fejét.

Néha sikerült apát is felheccelnie ellenem, hogy ő is szidjon, s látszatért legalább, de ritkán ért el eredményt, elégedetlen volt a hangja szigorúságával.

— „Mikor jöttél haza? Hol voltál eddig?” ennyit tudsz kérdezni, ezzel nem sokra mégy, két pofon többet használna — zsémbelt ilyenkor, s apa abbahagyta kérdéseit.

— Megéri neked, hogy veszekedjünk miattad? — kérdezte egy ízben, most már négy szemközt.

— Meg kell értened, hogy anyád szeret és félt. Lehet, hogy ez terhes neked néha, de értsd meg, jót akar! S valami igaza is van, olykor én is elégedetlen vagyok veled: sokkal fontosabbak neked a barátaid, mint mi vagyunk, teljesen kiszakadsz már közülünk.

— De apukám, nem ülhetek folyton itthon! Felnőtt vagyok. Testvérem sincs, csoda-e, ha vágyom a magamkorúak közé?

Apa itt elkomorult, és ha nem is szólt, látszott, hogy fájdalmas dolgot érintettem, és hajlandó igazat adni nekem.

— Persze, hogy nem ülhetsz folyton itthon — mondta némi töprengés után. — De mindent meg lehet beszélni. Próbálj kedvesebb lenni anyádhoz! Kérleld, hízelegj egy kicsit, ahelyett, hogy feleselsz és gorombáskodol te is! S ha azt mondja, hogy tízre légy itthon, akkor ehhez alkalmazkodj is, ne késs el!

— De mikor olyan irreális időt szab nekem! Akkor is tízre legyek itthon, ha nyolckor indulok el hazulról s az út maga háromnegyed óra!

— Akkor meg magyarázd meg neki szépen, okosan, higgadtan, lehetetlen, hogy ne értse meg. De nemcsak az időpontok körül volt baj. Anya teljességgel nem hitt bennem, úgy vélte, menten elveszek az élet forgatagában, áldozatául minden szerelemre éhes férfinak.

— Nem azért neveltelek eddig, hogy tisztességtelenné válj!

Még jó, ha így mondta, mert az indulat magasabb fokán nem nagyon válogatta meg a szavakat.

— Tudok én magamra vigyázni — mondtam, de ezzel nem nyugtattam meg. Még apa is féltett ilyen tekintetben.

— Én szeretnék bízni benned — mondta. — Ne okozz csalódást nekem. Azt hiszem, büszkébbnek és tartózkodóbbnak kellene lenned a fiúkkal szemben.

— Nem gondolod, hogy egy régi világ nevében ítélkeztek? — kérdeztem feleletképpen. — Miért nem akarjátok észrevenni, hogy megváltozott minden, az erkölcsök és a szokások is megváltoztak? Lehet, hogy nem is lettek rosszabbak, csak mások, mint a ti időtökben voltak! — próbáltam elmélkedni neki.

— Jó, jó, azért mégis vannak bizonyos erkölcsi normák, amelyek mindig érvényesek — mondta. Sajnáltam őt, rendes körülmények között istenien megérthettük volna egymást. De két oldalról szorítottuk őt is, érthető volt, ha nem akarta, hogy elmérgesedjék helyzete anyával, még miattam sem.

7.

(Zongor István)

Valaha azt hittem, ha megnősülök, lesz egy fészekalja gyerekem. Abban az időben eleget hallhattuk, hogy még az apagyilkosnak is meg kell bocsátanunk, olyan kevés a magyar. Komolyan vettük, alig gondolván arra, hogy az apagyilkos is eltett egy magyart láb alól. Még iskolai jutalomkönyvnek is az egyikével foglalkozó művet kaptam, az akkori folyóiratok, könyvek, ifjúsági mozgalmak pedig ugyancsak sokat foglalkoztak a népszaporodással. Felelősséget éreztem magam is a közösségért, amelyben élnem adatott, s úgy véltem, szolgálnom kell a saját életemben, a magam eszközeivel is.

Amikor az ember szerelmes lesz, mégsem a szaporodásra gondol. A természet csapdákkal és csalétekkel ejt törbe bennünket, a színek, illatok, vágyak és örömök fénykörébe hullva keressük a — boldogságot. Már áttestem néhány szerelmen, amikor megismerkedtem Rózával. Olyannak látszott, aki alkalmas lesz az anyai feladatok betöltésére is. Széles csípője egy Emesét sejtetett, aki nemzetet hord ki majd s ringat ölében. Mindez persze legfeljebb az ösztönök mélyéről villant föl bennem. Az ember a szerelemben nem a szaporodásra legalkalmasabb egyedet, hanem társát keresi.

Az első tapasztalatok mintha igazolni látszottak volna sejtelveimet. Nem tiltakozott a gyermek ellen, nem félt a következményektől. Jutkát hősiezen hordta és hozta világra, gondos anyaként táplálta és nevelte. Hanem ezzel be is fejezte hivatásának teljesítését. Mindent elkövetett, hogy ne szülessék még egy gyermek, s amikor az ostrom zűrzavaros napjaiban megfogant, haragja özönét zúdította rám, s addig nem hagyott békén, míg el nem mentem vele egy orvos barátunkhoz, hogy elvétesse a magzatot. Az orvos, dicséretére szolgáljon, még abban a törvényen kívüli időben sem vállalta. — Nincs mód rá — mondta —, csak abban az esetben, ha az anya tanúkkal igazolja, hogy katonai erőszaknak esett áldozatául. — Okos és megföllebbezhetetlen érv volt, ezt Róza sem vállalta. A természet gondoskodott róla, hogy a gyermek ne maradjon meg. Koraszülés lett, a magzat már alig élt, amikor a világra jött. Pedig fiú lett volna.

Többé hallani sem akart gyermekéről.

A sok óvakodás nem tesz jót a szerelemnek sem, s a férfi, akitől vagy méginkább *akinek* nem hajlandó az asszony gyermeket szülni, ha kényelemből vagy a békességért bele is nyugszik ebbe, tudata mélyén megőrzi ennek keserűségét is, ami alkalmas időben majd felszínre tör. Mégsem ez volt az, ami viszonyunkat elsősorban megrontotta, vagy ha ezt is oda kell számítanunk, csak valami nagyobb egész részeként.

Az akkori fogalmak szerint frigyünket szerelmi házasságnak lehetett nevezni, ha olyan szövetkezésre gondolunk, amelyből teljességgel hiányoztak az anyagi előnyök. Mindketten szerelemből, szabad akaratunkból határoztuk el, hogy összekötjük életünket, szándékunk nem is volt ínyére mindenkinek, aki hozzánk tartozott, mert elvégre „jobb parti” is elképzelhető lett volna mindegyikünk részére. Semmink sem volt, nem is kívántunk semmit, csak egymást. Ha szemünkre vethető — pontosabban: szememre vethető, mert hiszen elsősorban a férfi akaratát volt a döntő — valami, akkor az a sietség, amivel egybe akartunk kelni. Bár aki az időpontokat

szemügyre veszi, nem lát még sietséget sem. Eljegyzésünket is majd másfél év múlva követte csak az esküvő. Mégis sietségről kell beszélünk, mert már az eljegyzés is kutyafuttában történt, a rövidre szabott szabadság ideje alatt, amit frontra szállításunk előtt kaptam. Szerelmünket a következőkben a távolság, az egymásért való aggodás táplálta, egymás megismerésére alig volt alkalom. Leveleiben mindenki hűséges, odaadó, készséges és csupa jószág. Nekem külön kellett ez a kapaszkodó odakint, kívántam, legyen, aki vár engem, aggódik értem, s rám gondol itthon. S amikor hazakerültem, ugyanilyen sietséggel tartottuk meg az esküvőt is. Nagyon kevesedmagammal tértem haza, s azt is tudtam, nincs vége a tragédiának, a közbeeső időt csak rövid szabadságnak tekinthettem, élni akartam addig is, ki tudja, mit hoz a jövő. A szerelembe menekültem, görcsös kapaszkodással, mint akinek erre nincs sok ideje.

Már úgynevezett mézesheteinket megrontotta a féltékenység. Akkor még valahogy túl tudtam tenni magamat ezen is, hiszen szerettem Rózát, s nem tartozom ama hálátlan természetű lények közé, akik elfelejtik a szépet és a jót is, amit kaptak. A féltékenységet még bizonyos mértékig érteni is lehet, hiszen szerelemből fakad, mintegy bizonyítéka a szerelemnek. De mértéken túl méreggé válik, mert nagyon megalázó, kivált arra nézve, akit ok nélkül, méltatlanul érnek a naponta megújuló vádaskodások. S nekem eleve reszketnem kellett minden iskolától, ahol kolléganőkkel vett körül a sors. De ha ők nem voltak, mindig akadt más, hiszen sosem a világ végén éltünk, asszonyok mindenütt voltak, s ha nem voltak is, ok mindig akadt a gyűlölködő féltékenykedésekre. Még most, csaknem húsz év után is, fejcsóválva tudom fogadni akkori történeteink egyikét-másikát, ahogy sorra felmerülnek az emlékezet mélyéről, szándékaim ellenére, mert nagyon szerettem volna mindig végérvényesen elfelejtetni őket.

Házasságunk negyedik évére különösen úgy gondolok, mint valami pokolra, amikor egymásra halmozódnak a gyötrelmek. A vihar elindításához már az is elég, ha levelet írok. Régi barátok után kutattam, megpróbáltam feleleveníteni a régi kapcsolatokat, amelyeket szétrombolt a háború. Amikor atyai barátomat egy rövid levéllel sikerült elérnem diákkorom városában, örömben nekiülök egy hatoldalal levélnek. Ki gondolná, hogy ebből is támadhat akkora orkán, hogy majdnem elsodor mindent. Mert egész délután csak firkálok, vele nem törődöm, tőlem őt megeheti a fene, mert mit számít ő... s mondja, mondja a magáét, és én értetlenül kapkodok a fejem. S amikor megpróbálom megmagyarázni, mit írok, miről is van szó tulajdonképpen, kiragadja kezemből a hosszú, fáradságos munkával megírt levelet és — összetépi.

Egy délután, a tanítás befejezése után, bemegyek az asztalozóhoz, mert székeket csináltatok, s hetenként sürgetem. A kisváros csak akkora, hogy legtávolabbi pontját is megjárom félóra alatt, ez sem tart tovább, odavissza sem. A székekhez még hozzá sem fogott, csak csorgatja bővizű ígéreteit a mester. Legyintek s otthagynom. Visszafelé eszembe jut, hogy benézzek az orvoshoz, lázcsillapítót ígért, amikor telefonon beszéltem vele dél körül, kis Jutka betegen fekszik. Be sem megyek a doktorékhöz, mert a kertben palántáznak éppen. Az asszony készségesen beszalad a gyógyszerért. Elindulok haza, mit sem sejtve, sosem tudom már megérezni a készülő vihart. Róza olyan hidegen fogad, mintha legalábbis egy átdorbézolt éjszaka után térnék haza. Előveszem a gyógyszert, ez bizonyára megennyhíti, a gyerekének hoztam, aki betegen fekszik, lám, nem felejtettem el az orvosságot. — Hát ezért jöttél ilyen soká! — mondja gyűlölködve. — Én így nem élek tovább, mindig bezárva a gyerekekkel a lakásba, te meg örökké mész. — Nagyon jól tudod, hol voltam, de megmondom mégegyszer. Az asztalosnál meg a gyógyszerért. — Ez csak ürügy, sétálsz, szórakozol, csak hogy ne légy itthon. Velem nem jönnél sehová. A doktorral bezzeg félnapokat eltöltesz a hegyekben! Avval igen. Most is jól elszórakoztatok. Persze, ott dicsérnek, tehetséges vagy, kedves vagy. Talán az asszony kedvéért jársz oda! Csak velem ne kelljen lenned, a családdal. Én csak rabszolgád vagyok, akit dolgoztatsz. Más semmi. Minek család egy ilyen utolsó... — de ne folytassam, mert itt már egészen eldurvul a hang, mondja vég nélkül, reménytelenül.

Madarak és fák napján iskolai kirándulás a hegyekbe. Megint a hegyek, ahová a doktorral is eljárogatunk hetente, s amit nem egyszer felrőtt. Nem vagyok kutya, aki a rúgásra dörgölődéssel válaszol, ha megbántanak, némaságba burkolódom. Erről a kirándulásról nem is szóltam Rózának, elvégre iskolai kötelességeim közé tartozik, csak annyi, mint ha tanítás van. Levágok reggel egy darab szalonnát s elindulok. Később tudom meg, hogy úgyis értesült mindenről, az

igazgatóné kifaggatta, sőt „meglepetésül” ki is akart jönni az erdőbe, úgy beszéltek meg, hogy az asszonyok elébe mennek majd. Nekem olyan rossz hangulatom van az egész majálison, hogy alig-alig veszek részt a közös tevékenységben, csak éppen ott vagyok, mintegy kötelességből, nem érdekel, unom az egészet, mert egészen másutt jár az eszem. Nem vegyülök a játszó gyermekcsoportok közé, tüzet rakok az erdő szélén magamnak, szalonnát sütök, ne kényszerüljek a társaság közé. Már látom, jön Róza az asszonyokkal, mosolyt erőltet arcára, csodálkozva állapítja meg, hogy én is itt vagyok. Rágom a szalonnát, elvegyülök a tantestülettel, tartjuk a látszatot, úgy tesz, mintha feloldódnék, gubacsot szed a gyerekekkel, utánamegyek én is, virágot gyűjtök szórakozottan, hogy csináljak valamit, aztán megint elülünk a többiekkel, élcélődés folyik Gábor rovására, akit általában ugratni szokás, az utolsó öt percben még labdázom is velük, mert azt hiszem, rendbejönnek dolgaink, lám, kijött utánam, látja, mit csinállok. Elindulunk hazafelé.

Amikor magunkra maradunk, ott folytatódik a némaság, ahol abbahagytuk, mintha a kirándulás nem is lett volna, otthon is csak a csönd, a feszült és gyűlölködő hallgatás.

Másnap, alig érkezem haza az iskolából, felöltözik és eltávozik hazulról, rámhagyja kis Jutkát. Tudom, gyerekes bosszú ez, valamelyik ismerősnél, kolléganőnél tölt néhány órát, nincs semmi dolga vele. De nem szólok. Nem azért, mert ilyenkor nem vagyunk beszélő viszonyban. Hadd menjen, ha kedvét leli ebben. Nem korlátoznám senki személyes szabadságát, még az ilyen szótlanság, bejelentés nélküli eltávozást sem, ha a ház nem sínyli meg. Semmiféle erőszak, zsarolás és kényszer nem képes megoldani a megoldhatatlan problémákat és helyreállítani a megszokott rendet, tartós szövetség csak bizalomra épülhet. De miért nem érti meg, hogy az én úgynevezett „kimaradásaim” általában munkámmal kapcsolatosak, legtöbbször túl sem lépik a megszokott munkaidőt! Miért kell engem dolgom miatt gyötörni, amiből élünk?

Bosszúból közel sem enged magához, már meg sem kíséreltem ezt a megalázó közeledést.

Harmadnap, amikor késő este hazatér valahonnan, megcsókolja a gyereket, s nekem is köszön, mosolyogva, majd felszólít, csókoljam meg. De úgy elfog a keserűség, hogy csak nézek rá megütődve s hitetlenül, és csak harmadszori felszólításra csókolom meg. Hát most már minden rendben van? — kérdelem magamban keserűen. — Ne haragudj rám — mondja. Tudom, nem kellett volna, de amikor lefekvés után eloltja a lámpát, félórás emésztő töprengés után nem tudok uralkodni magamon, felkelek és ölbekapva cipelem a magam fekhelyére. Kétségbeesetten védekezik, ne bántsam, ne nyúljak hozzá, köztünk semmi sincs rendben, ő megfogadta, nem lesz jóban velem. Mert én úgy viselkedem, mintha én volnék megbántva, mintha nem is én volnék a hibás. És kezdi megint a kirándulást, a Madarak és fák napját, ahol olyan kedves voltam a tantestület nőtagjaihoz, hogy egész nap velük ültem a földön, s ők a combjaikat mutogatták nekem — amikor megérkezett, egy leülésnél valóban kivillant az igazgatóné combja —, a Matild nyelvét figyeltem egész nap... Velük „enyelegtem”, szokásom szerint, őt egye a fene itthon, de ez nem lesz így most már, ő sem ül idehaza. Lám, most is kijött, hívásom nélkül is, bár inkább ne jött volna, kell neki látni a saját megalázásait, mindenki csak nevet rajta, mindenki tudja, látja, mit teszek vele... Végtelen keserűség mar belém erre a szűnni nem akaró litániára, s magam is, higgadtságom levetve, keményebb hangon védekezem, amivel persze megint én „kezdem” a veszekedést. Mert azt találtam mondani, hogy aki az én magatartásomban „enyelgést” lát, annak a fantáziájával van baj. Mert semmi olyat nem követtem el, amiért engem megróhatna a legszigorúbb és legelfogultabb éretnyacsos is, mert mindenki magából indul ki s aszerint ítél el másokat... Most már nem kívántam hozzányúltni sem, visszaküldtem ágyába, amivel megint én „sértettem meg”, és természetesen megint „hazamegy”, már régen el is utazott volna a gyerekkel, ha pénze volna, de én azt sem adok neki. (Minden keresetet átadtam.)

Másnap egész délután csomagol, összetépi nekem írt leveleit, fényképalbumomból kiszakítja és apróra szaggatja fényképeit, aztán megint elmegy hazulról. Kis Jutka csacsog mellettem, s nekem még készülnöm kellene a másnapi nevelői továbbképző tanfolyamra, ahová előadónak jelölt ki a tanfelügyelő.

Úgy idézgetem magamnak azt a kis falut is, ahol a járási továbbképzőt rendezték, mint ahol tulajdonképpen boldog is lehettem volna, ha nem keseredik belém a kettőnk viszonya, mint a

lekozmasodott étel. Gyönyörű májusi nap volt, a harsogó friss zöldbe bele szeretett volna harapni az ember, a madarak egészen megbomlottak, zengték szertelen szerelmi dalaikat. Gyalog mentünk, afféle majális volt ez is, alig három kilométerre volt a falu. Az egytanerős iskola termében volt a továbbképző, megtartottam előadásomat is a korszerű rajztanításról, nagy sikerrel. Igazán elégedett lehettem volna, ha nem jár folyton otthon az eszem. Legszívesebben azonnal útnak indultam volna a hivatalos rész lezárása után, de nem ment sehogysem. Fel kellett mennünk a várhoz, ahol szalonnasütés volt, majd az ácsolt asztaloknál kedélyes iddogálás, beszélgetés. A mások vidámságában gyönyörködtem, szomorú szívvel. Mivel érdemeltem én meg, hogy ilyen keserűen kelljen ülnöm közöttük? Az egyik falusi kolléga harmonikázott, táncolni kezdtek a két asztal közötti gyepes síkon. Csak néztem őket, én a front óta sem táncoltam, most is hiába nógattak, hat éve nem mozdult táncra a lábam, nem akartam megtörni most sem ezt a mozdíthatatlanságot, csak ültem ott magamnak, kényszeredetten beszélgetve a plébánossal és a férfikollégákkal. A harmonika harsogott, a boldog napsütésben csillogó porszemek szálltak a táncolók léptei nyomában. — Hölgyválasz! — kiáltotta egyszercsak az igazgatóm, s már meg is állt előttem az igazgatóné, táncra kért, most már nem volt menekvés, így is nevetséges lehettem már suta mogorvasággal. Aztán Matild kért föl, majd sorban a többiek. Utólag derült ki, szervezett összeesküvés volt ellenem, az idősebb férfikollégák föl akartak vidítani valamiképp, nem tudták, hogy csupa jóindulatból is bajba sodornak engem. Néhányszor fölálltam az asztaltól, fogtam a táskámat, hogy most már elindulok, mindannyiszor visszanyomtak a lócára, nemsokára úgyis megyünk, mondták, és csak ültünk, iddogáltunk, folyt a terefere, az élcelődés. Jó lett volna ebben az oldott hangulatban egyre könnyebbedni, de nem ment, minden pohár borral keserűbb lettem. Számtalanszor tapasztaltam, hogy az ital csak amúgyis meglévő alaphangulatomat fokozza, de sosem vált meg gondjaimból és szomorúságaimból. Amikor felszedelőzködtünk, még süttött a nap. De be kellett mennünk az erdészékhez, a pap megmutatta a templomot is, estefelé járt az idő a majális után megint, okkal tartottam megint a vihartól, ismertem Rózát. El kellett volna hoznom magammal, mondhatná a tájékozatlan jóakaró, de egyfelől nem voltunk beszélő viszonyban, másrészt meg a legutóbbi eset arra mutatott, hogy ha jelen van is, kedve szerint lát és magyaráz minden jelentéktelen eseményt, a tényekkel nem nagyon hagyja magát zavartatni. — Táncoltál te is? — kérdezte, amikor hazaértem, mert az előttünk járó nők már elújságolták neki, akár ártatlan örömben, akár jóindulatukban, a mulatságot is. — Hogy ölelgethesd a nőket, mi? — vágta hozzám gyűlölködve. — Talán meg is csókoltad őket! Ott volt Matildod is, figyelhetted a nyelvét! A ringyóid! S még van pofád a piszkos száddal megcsókolni a gyereket! — S megint utolsó, aljas gazember voltam, s ő megint elmegy, örökre. Megpróbáltam csendes lenni, higgadtan felelgetni, de nem hagyta abba, egyre jobban belelovalta magát képtelenségeibe. Le szerettem volna feküdni, már cipőmet is kifűztem. De nem tudtam más megoldást, fel kellett öltöznöm, el kellett mennem hazulról, nehogy elragadtassam magam. Körüljártam egyet a városban, elég nagy utat megtettem, gondoltam, lecsillapodik, mire hazaérek. Mondanom sem kell, nem feküdt le, dühe sem csillapult. Megint leveleket égetett, fényképeket tépdesett, borítékok hevertek szerte a padlón, albumok, megrendezett, látványos összevisszaság fogadott. Az íróasztalomnál ült, írt. Aztán fölállt, a könyvespolcon keresgélt, tüntetően csomagolt, s amikor egy kazettát kivettem a kezéből, megint elkezdte a szóáradatot, aminek vége-hossza nem volt. Hogy legalább semmisítsek meg minden fényképet, amelyen együtt vagyunk. Ő a leveleit már megsemmisítette, mert szégyelli, hogy valaha is ilyen sorokat írt egy mocsok, aljas férfinak, aki igazán megragad minden alkalmat arra, hogy mulasson, dorbézoljon, táncoljon, és aki nem érez semmi kötelességet a családjával szemben. Mondta, mondta, hol könnyek közt, hol gyűlölettől eltorzult arccal, hajnalig.

Pedig már annyi mindent megtettem a kedvéért, hogy szinte nevetségessé váltam. S én, aki szívvel-lélekkel tanítottam, már-már elhanyagoltam egy sereg kötelességemet. A háromnapos tanulmányi kirándulásból valamilyen ürüggyel kivontam magamat, nem mentem Pestre, inkább vállaltam, hogy tanítom az otthonmaradtakat, összevontan, egyedül. Minden hiába. Otthon szótlán csönd, fagyott némaság. Este hozzábújt lefekvés után. Nem kíván semmit, ne szóljak én se, csak hadd hajtsa vállamra a fejét. Így feküdtünk néhány percig. Aztán előlről kezdődött

megint, zúdultak rám annyiszor hallott, igaztalan vádjai. — Ha csak ezért jöttél ide — mondtam —, akkor menj szépen vissza, feküdj le, hagyj magamra. — Vérig sértve ugrott föl mellőlem. De a hosszú, álmatlan éjszaka folyamán a jelenet még kétszer megisméltődött. Mint a rossz színész, aki nincs megelégedve magával, próbálgatta önmagát s engem gyötrő játékait, míg csendes sírással álomba nem ringatta magát végül, hajnaltájt.

Máskor orvosi vizsgálat volt az iskolában, s amikor az én osztályommal végzett az orvos, szóltam az igazgatónak, hogy hazamennék, mert lehet, hogy délután bemegyünk a városba. Nem mentünk sehová, ürügy volt az is, ne töltssem az iskolában azt az időt, amit nem feltétlenül kell. Estefelé betért hozzánk két kolléganóm, egyikük „az én Matildom”. Mellesleg Róza szemtől szemben nagyon jó viszonyban volt ezekkel az asszonyokkal-leányokkal, csak nekem ringyózta le őket. — Maga becsapott minket — mondta Matild —, nem ment be a városba. — Nem — mondtam nem minden zavar nélkül. Ezzel a jelentéktelennek látszó pillanat el is múlt, csak én hittem, hogy végérvényesen. A vendégek este kilencig nálunk voltak, közben elkísérték Rózát tejért, kedélyes beszélgetésben telt az este, Matild férje, Gábor is betoppan, szokás szerint ugratják, élcelődnek vele. Amikor elmennek, Róza kikíséri őket, visszajön, kicsit olvasok még, majd lefekszem. Fáradt és álmos vagyok, szörnyű melegem is van, nem szólok, csak nézem a kezemben tartott folyóiratot az ágyban is, majd lámpát oltok. — Ez is Matild miatt van? — kérdi vérforraló ingerültséggel. — Micsoda? — kérdem. — Hogy el se köszönsz. — Eszemben sincs Matild — mondom. — Akkor miért csaptad be? Miért vagy olyan meghitt viszonyban vele?

Nem folytatom, százval estek meg a hasonló jelenetek. Látszólag, egy elfogulatlan szemlélő előtt talán jelentéktelen apróságok voltak ezek az órák és napok. Ám nekem a gyötrelmet jelentették. Gyanúsítások és rágalmak pergőtüzében éltem, teljesen ártatlanul. Tudtam, és két veszekedés között, a szélcsend napjaiban mentségül is szolgált nekem Róza számára, hogy anyjától kapta ezt a lelkületet örökségül, hiszen kisgyermekkorától hallotta annak efféle célzásait, a férfiakra szóló példázatait. Nem csoda, ha gyanakvással van tele, szegény — gondoltam ezekben a szünetekben megenyhülten. A sok keserűség azonban mégis ingerültté tett engem is. Mind gyakrabban összekülönböztünk. Azt szokták mondani, hogy annál édesebbek a kibékülések, s ez eleinte igaznak is látszott. Csak később gyűlt fel annyi méreg — hiszen minden veszekedésből visszamarad valami —, hogy a kibékülések előtti időszak egyre hosszabbra nyúlt és mind nehezebben oldódott fel. Nem kívántam senkinek ezeket a viharokat, ha igaz is a tétel, hogy csak a szeretők veszekednek, a közömbösök soha. Ha az ember méltatlanul őrlődik a vádak közt, az is felmerül benne olykor, hogy bár igazak volnának, talán nem esnének annyira rosszul. S amikor — majd két évtized múltán — megcsaltam Rózát, vegyes érzelmeim között, amelyekkel magamat figyeltem, nem kis mértékben volt jelen az elégtétel érzése. Mint aki régi adósságot törleszt, magamat nyugtató elégedettséggel néztem el Róza feje fölött.

Vissza-visszatérő gondolatom volt, hogy a mi helyzetünk egészen másképp alakul, ha több gyermekünk van. Kívántam, bár töltené ki Róza életét teljesebben és maradéktalanabban egy család gondja, ha már velem nem tud dűlőre jutni. Másfelől a gyereket is szántam, aki egyedül nő fel. Láttam, mint kényeztetni napról-napra, még összetűzéseink megtorlásaként, bosszúból is. Végülis mindenért a gyermek szenved meg.

Aztán a szerelem is sorvadni kezdett. Aminek nincs igazán célja, nem is juthat egyéb sorsra. A békére való vágyódás, amit nyugodtan nevezhetünk önzésnek is, elfogadtatta velem ebben a tekintetben is Róza szemléletét, elvégre az ő joga, hogy rendelkezék magával, ő dönti el, mire vállalkozik. A gyermekáldásról immár magam is letettem.

Ám a szerelem is haldokolni kezdett. A sors büntetéseként nem is bennem. Elérkezett az az idő, amikor Róza mind ritkábban engedett magához, s ehhez meg is volt a módja. Valaha, házasságunk első éveiben, nemcsak hogy egy szobában, de jobbára egy ágyban is háltunk. Volt ebben a lakásvizonyokból származó kényszerűség, de része volt benne a ragaszkodásnak is, főként az én részemről. Amikor aztán a sors kegyéből tágabb lakáshoz jutottunk, külön szobába költöztünk. Az én dolgozószobám félig-meddig műteremmé vált, amire tulajdonképpen mindig is vágytam. Szükségem volt ennyi függetlenségre, bármikor dolgozhassam, amikor feltámadó gondolataim és elképzeléseim erre készítetnek. Nincs kényelmetlenebb állapot, mint amikor az

ember álmatlanul vergődik, és semmi lehetősége arra, hogy lámpát gyújtson és nekiálljon nyomban annak a munkának, aminek a tervein gyötrődik éppen, mert tekintettel van a másik emberre, aki jóízűen alszik, mintegy gondtalansága puha párnáiba süllyedve. Régi kívánságom teljesült ezzel a nagyobb lakással, de egyúttal ez nyújtott Rózának is több lehetőséget végül a tőlem való elzárkózásra.

Eleinte a külön szoba még a szerelemnek is jót tett, látszatra, s ha egyébként nem zavarta meg semmi. Jutka kicsi volt, s ha egy szobában hált is Rózával, nem zavart még, jó mély gyermeki álomba merülve szuszogott, egy pillantást vettem rá a kislámpa szétszórt fényében, míg Róza mellé bújtam. Ritkább eset volt, hogy ő jöjjön át hozzám, amit pedig jobban szerettem volna, s ami egyre indokoltabbá is vált a gyermek növekedésével és vendégek megjelenésével, hívtam is gyakorta. De valami álszemérem, aminek okát főleg neveltetésében láttam, visszatartotta ettől. Szinte a hangját is hallom anyósomnak, még ma is. „Nem szabad elkényeztetni azt a büdös férfit!” — vagy: „Nem tenném meg egyetlen férfi kedvéért sem!” Sokszor beszélt így, általában a férfiakról, mintha olyan sokat ismert volna, holott csak ósdi ítéletei rabjaként mondogatta sanda bölcsességeit. Valaha alig tudtam megállni, hogy le ne gorombítsam, amikor, mintegy Rózát oktatógató, fújta a maga, érzésem szerint többnyire ellenem irányuló rosszindulatú szentenciáit. Így, miután Róza láthatóan magáévá tette ezeket a nézeteket, valóban ritka vendég volt nálam, pedig mindig hívtam, vártam, s ez lett volna a házasságok teltével a kedvesebb, serkentőbb. Úgyis annyi méreg gyűlt közénk, ez segíthette volna eloszlatásukat leginkább. Eleinte, mondom, ez nem zavart különösebben. De ahogy Jutka nőtt, egyre jobban zavart még alvó jelenléte is, ki tudhatta, mikor ébred föl zajra, beszélgetésre. Anyósom is meg-megjelent nálunk, néha hetekre, olykor hónapokra is bevette magát hozzánk. S ez rendjén is lett volna, ha nem Róza szobájában hált volna ő is, számomra egészen lehetetlenné téve minden közeledést. Sokszor az volt az érzésem, hogy Róza szándékosan bástyázza körül magát ellenem, hol élő személyekkel, hol fáradságával és betegségével.

Az is megfordult fejemben nem egyszer, s azt hiszem, nem alaptalanul, hogy minden bajnak Róza életformája az oka. Mert nem volt állásban, többnyire otthon teltek napjai. Majdnem azt mondtam, hogy nem dolgozott, így szokták mondani. De ez nem igaz. A háztartást vezető nők általában többet dolgoznak, mint amennyit mostanában más munkahelyeken, kivált egyes íróasztalok mellett, megkívánnak tőlük. Más dolog, ha mindkettőnek eleget kell tenniük, az már valóban a sokat emlegetett két műszak. Bár napjaink egyik legnagyobb vívmánya, az üzemi étkezés, részben mentesíti őket ettől. Másfelől egyre terjed a férfiak háztartásban végzett tevékenysége. Nem állíthatjuk, hogy ez már általános, távolról sem. De ismerőseim körében szép számmal akadnak férfiak, akik asszonyaikkal egyenértékű vagy hozzá mérhető háztartási munkát végeznek, nem egy közülük jobban is ért hozzá. Bizonyos, hogy a családi munkamegosztásból is csak ott származnak ellentétek, ahol különben sincs meg az összhang, ahol a szerelem elhalt. Magamról tudom, mennyit segítettem otthon, amíg kedvemet nem szegték ebben is egyre szakadozóbb kötelékeink.

Róza nem volt munkaviszonyban. De az egy szem gyerekkel mégsem volt annyira elfoglalva, a háztartási munka sem olyasmi, ami gondolatainkat állandóan magának követelné, bőségesen átadhatta magát képzelődéseinek és rögeszméinek. Egy kis társadalmi, házon kívüli munkaterület, ami gondot ad és lefoglalja szellemi erőnket, megóvhat attól, amibe Róza napról-napra jobban belesodródott, a túlérzékeny idegrendszer, a képzelgés, az önmagával való túlzott foglalkozás valósággal beteggá tette. Ismert idegbaj ez, amit szervi elváltozásokban sosem tudnak kimutatni, mégis ezer panaszt, tünetet és fájdalmat okoz.

Hozzájárult ehhez, hogy a későbbi években, mintha belefáradt volna a viaskodásba, féltékeny természetét bizonyos fásultság és közöny váltotta föl. Egyszer csak azt tapasztaltam, hogy sosem kéri számon távolmaradásomat, nem tesz szemrehányást kései hazatértemkor, sőt mintha annak örülne, ha nem vagyok otthon. Teljes érdektelenséggel nézte munkámat, de életemet is. Kapcsolatunk hovatovább arra korlátozódott, hogy keresetemet átadjam neki.

Közölnivalóit nagyon szűkszavúan adta elő, a köztünk lévő társalgás a legszükségesebbekre szorítkozott, de ez távolról sem jelentette az együtt-hallgatni-is-tudás örömét. Bőbeszédűvé csak

akkor vált, amikor keresetemmel való elégedetlenségének adott kifejezést. Ezzel tudott a legjobban bosszantani.

Különben, azt hiszem, az elhidegülés egyik legbiztosabb jele, amikor a megszólítás is elmarad a mondatok elejéről. „Keresnek telefonon”, „Gyere ebédelni”, „Költsél fel hat órákor!”, „Elme-
gyek a Közértbe, ha távozol, majd zárd be az ajtót!” — kiáltott át nekem a konyhából vagy a másik szobából, s ha elment, rendszerint el sem köszönt tőlem. Egy ideig én voltam, aki makacsul ragaszkodott első éveink óta megszokott formáinkhoz, hogy megcsókoltam, amikor távoztam vagy megérkeztem, sőt korábban minden különösebb ok nélkül is, ha elmentem mellette. De erről lassanként teljesen le kellett szoknom, az egyoldalú viszonyban nem sok öröme van az embernek, nem szólva arról, milyen megalázó.

A gyermek és olykor még, egyre fogyó fénnel, a jövő reménye tartott össze bennünket. A helyzet akkor fordult válságosra, amikor negyvenedik évemen túl felfedeztem, hogy Róza tulajdonképpen megöregszik mellettem, noha nyolc évvel fiatalabb nálam. Úgy éreztem, nem tudok szerelem nélkül élni s ebben nem számíthatok többé rá. Az is idegesített, hogy nincs olyan sok időm már nekem sem a változtatásra, tíz év, húsz év, megvénülök magam is.

S nekem, aki természetemnél fogva monogám hajlamú voltam, arra a döntésre kellett jutnom, hogy az örömeiket, amelyekben otthon egyre ritkábban volt részem, másutt kell keresnem.

Eleinte nem volt könnyű eszmei érveket teremtenem hozzá. Sokat rágódtam én ezen, mert föl-fölkavarodott bennem egész közös múltunk, mindaz a sok emlék, amit nagyrészt ugyancsak a távlat szépített meg bennem, mégis hozzám tartoztak és hozzá fűztek, az ifjúságomat jelentették. A remény is felcsillant még bennem olykor-olykor, de egyre halványuló fénnel, itt már aligha lehetett rendbehozni valamit.

„Csak azt lehet megcsálnom, aki igényt tart rám” — ilyesféleképpen fogalmazódott meg bennem mentségeim első tétele. „Mert ha a házasság: szerződés — folytattam okfejtésemet —, amit akár esküvel is pecsételnek meg, mindkét félre nézve kötelező. Ha valamelyikük nem tartja meg feltételeit, felmenti a másikat is.” „Véle megelégszem” — idézgettem a régi egyházi esküvő formuláiból megmaradt foszlányt. — De mimódon elégedjem meg valakivel, aki nem adja magát nekem? Az engedelmisséget szegi meg, vagy ha ez túlságosan feudálisnak tetszik, a kölcsönösséget.” — Így okoskodtam. Ma sem tudok észszerűbbet gondolni a kettőnk ügyében. S miután Rózával való kapcsolatam szinte odáig fajult, hogy átadjam neki fizetésemet, úgy fogalmaztam meg ezt a viszonyt, hogy csak akkor csalom meg, ha keresetemet másnak adom. Erre egyelőre nem gondoltam. De hogy esetleges „hűtlenségemért” nincs joga szemrehányást tenni nekem, ezt makacsul vallottam.

Mindez, úgy véltem, egészen másképp alakul, ha viszonyunk a megértésen alapuló, terméke-
nyebb viszony.

Mégis, szörnyű nehezen szántam rá magam elhatározó lépésre. Mert valamiképpen mégiscsak szerettem Rózát, nem lehetett egykönnyen kitépni belőlem az emlékeket, együtt leélt éveinket. Emlékezetem mindig a kellemesebb élményekben kapaszkodott meg, s ez megszépítette számomra az egészet.

Róza azonban csak a sötét színeket látta, s ez végülis eldöntötte bennem, mit kell tennem.